

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, ЛІТЕРАТУРИ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ

Кваліфікаційна робота
«Наумівська діалектна мікросистема східнополіського
говору північноукраїнського наріччя»

Спеціальність – 014.01 Середня освіта (Українська мова і література)
освітнього рівня «МАГІСТР»

Магістрантки 68 МУ групи

Федоренко Олени

Олександрівни

Науковий керівник –

кандидат філологічних наук,

доцент **Т. Л. Хомич**

Національна шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Члени комісії:

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

Чернігів – 2024

АНОТАЦІЇ

Федоренко О. О. Наумівська діалектна мікросистема східнополіського говору північноукраїнського наріччя.

У магістерській роботі акцентовано на дослідженні ареалу східнополіського говору північного наріччя, схарактеризовано особливості говорів цієї групи на фонетичному, морфологічному й лексичному рівнях.

У дослідженні представлено спробу багатопланового вивчення та опрацювання Наумівської діалектної мікросистеми. Представлено коротку історію села, проаналізовано фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні риси наумівської діалектної мікросистеми в контексті східнополіського говору північного наріччя. Матеріали для дослідження зібрано з розмовного мовлення жителів старшого та середнього віку, які постійно проживають в Наумівці та розмовляють місцевою говіркою.

Ключові слова: діалект, дифтонг, мікроареал, наумівська говірка, східнополіський говір, фонетична система.

Fedorenko O. O. Naumivka dialect microsystem of the Eastern Polissia dialect of the Northern Ukrainian dialect.

The master's work is focused on the study of the area of the Eastern Polissia dialect of the Northern dialect, characterizing the peculiarities of the dialects of this group at the phonetic, morphological, and lexical levels.

The research presents an attempt at a multifaceted study and elaboration of the Naumivka dialect microsystem. A brief history of the village is presented, phonetic, morphological, syntactic and lexical features of the Naumivka dialect microsystem are analyzed in the context of the Eastern Polissya dialect of the Northern dialect. The materials for the research were collected from the spoken language of elderly and middle-aged residents who permanently reside in Naumivka and speak the local dialect.

Key words: dialect, diphthong, micro-area, naumivka dialect, Eastern Polissian dialect, phonetic system.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	
СХІДНОПОЛІСЬКОГО ГОВОРУ ПІВНІЧНОГО НАРІЧЧЯ.....	10
1.1. Історія виділення ареалу східнополіського (лівобережнополіського) говору.....	10
1.2. Сучасні напрямки досліджень діалектних рис східнополіських говірок.....	14
1.3. Особливості лівобережнополіського говору.....	16
Висновки до розділу 1.....	21
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ФОНЕТИКО-ГРАМАТИЧНИХ	
РИС НАУМІВСЬКОЇ ДІАЛЕКТНОЇ МІКРОСИСТЕМИ.....	22
2.1. Коротка історія села Науміка	22
2.2. Фонетичні риси наумівської говірки.....	27
2.3. Лексичні особливості говірки села Наумівка Корюківського району Чернігівської області	29
2.4. Аналіз морфологічних рис наумівської говірки.....	34
2.5. Синтаксичні риси наумівської діалектної мікросистеми.....	38
Висновки до розділу 2.....	41
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	46
ДОДАТКИ.....	56

ВСТУП

Українська мова, як і будь-яка інша національна мова, є мовою соціально-історичної спільноти людей, що склалася на території держави протягом багатьох століть. Це загальнонародна мова, що об'єднує країну та є загальноприйнятою й загальнодоступною по всій території держави та за її межами.

Однією з форм функціонування національної мови є літературна мова, що за твердженням І. Г. Матвіяса, є відшліфованим різновидом загальнонародної мови, з усталеними для певного часу, але історично мінливими нормами. Ще одним видом української національної мови є діалектна мова. На відміну від літературної діалектна мова характеризується ненаявністю писаних для неї правил, мінливістю своєї будови, переважно усною формою вияву та відносно обмеженою сферою уживання [58, с. 7–8].

Діалектна мова – є важливим джерелом мовної, культурної та історичної інформації. У ній зашифрований досвід багатьох поколінь, багатовікова історія, звичаї та традиції народу, що наповнюють кожне слово глибоким і неповторним змістом. Діалекти завжди слугували інформаційною базою для дослідження історії мови, культури, літератури, етнографії, археології. Сприймаючи своє мовлення, діалектоносії вказують на різницю функціонування їхньої говірки від сусідніх говірок [93, с. 90].

Фонетичні, морфологічні, синтаксичні та лексичні особливості діалектної мови вивчає діалектологія. Це розділ мовознавства, що досліджує просторову варіативність і територіальну диференціацію діалектної мови, історію формування її мовно-територіальних утворень та окремих мовних явищ, співвідношення й узаємодію з іншими формами існування мови етносу – літературною, просторіччям, соціальними діалектами. Формування діалектів та наріч кожної національної мови пов'язане з давнім групуванням населення на певній території, різними колонізаційними рухами, узаємовідносинами народу протягом його багатовікової історії з іншими народами тощо [88, с. 10–11].

Перед діалектологами постають важливі завдання – зафіксувати діалектну мову, зберегти інформацію про різноманітні прояви народної мовотворчості, дати наукову інтерпретацію лінгвістичним фактам.

Сьогодні діалекти продовжують існувати, доводячи мовну унікальність окремих регіонів і збагачуючи літературну мову. Багато хто з нас уживає діалектизми в повсякденному житті.

Більшість сучасних діалектологічних досліджень присвячені вивченню говірок переважно на територіях окремих сіл, адже саме такі адміністративно-територіальні одиниці є яскравими осередками діалектної мови. Серед таких говірок можна виокремити й наумівську, що входить до групи лівобережнополіських говорів північноукраїнського наріччя.

Актуальність теми дослідження зумовлена не лише неаявністю наукового вивчення говірки села Наумівки, а й потребою збагачення та збереження говіркового фонду України. Особливо важливо це в цей нелегкий час, коли безслідно зникають села північної групи говірок, що розташовані близько до кордону.

Об'єктом дослідження є сучасна говірка села Наумівки Корюківського району Чернігівської області.

Предметом дослідження є фонетичні, лексичні, морфологічні, синтаксичні риси наумівської діалектної мікросистеми.

Метою магістерської роботи є характеристика наумівської діалектної мікросистеми східнополіського говору північноукраїнського наріччя, її фонетичні, морфологічні, лексичні та синтаксичні риси.

Для досягнення мети магістерської роботи виокремлено такі **завдання**:

- 1) дослідити історичний шлях виділення ареалу східнополіського (лівобережнополіського) говору;
- 2) висвітлити сучасні дослідження діалектних рис східнополіських говорів;
- 3) схарактеризувати особливості лівобережнополіського говору;
- 4) коротко окреслити історію села Наумівки;

- 5) виявити фонетичні риси наумівської говірки;
- 6) простежити лексичні особливості говірки села Наумівки Корюківського району Чернігівської області;
- 7) проаналізувати морфологічні риси наумівської говірки;
- 8) виокремити синтаксичні риси наумівської діалектної мікросистеми.

Матеріалом дослідження стали зафіксовані розповіді жителів досліджуваного села, які записано на диктофон та відтворено фонетичною транскрипцією. Усі інформатори – мешканці села Наумівки середнього та старшого віку.

Методи дослідження. Поставлені мета й завдання зумовили необхідність використання таких методів:

- описовий, що передбачає побудову лінгвістичного портрету наумівської діалектної мікросистеми відповідно до поставлених завдань;
- спостереження, що застосовувано під час збирання діалектних даних;
- метод польових досліджень, що використовували в процесі збирання діалектного матеріалу;
- метод узагальнення – для систематизації аналізованого матеріалу та формулювання висновків.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що говірка села Наумівки не була об'єктом окремого наукового дослідження. Тому опис досліджуваного явища становить вагоме теоретичне значення для української діалектології в цілому.

Практичне значення розвідки полягає в тому, що зібрані матеріали можуть бути використані під час укладання збірника діалектних текстів, оновлення діалектологічних атласів, укладання словників діалектної лексики.

Особистий внесок автора полягає в записі та лінгвістичному аналізі аудіозаписів розмовного мовлення жителів села Наумівки Корюківського району Чернігівської області з метою поповнення говіркового фонду.

Апробація результатів дослідження. Матеріали магістерської роботи апробовано на VI Всеукраїнській студентсько-викладацькій науково-практичній інтернет-конференції з міжнародною участю «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (Глухів, 2024), Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих науковців і студентів «Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді» (Чернігів, 2024 р), Міжнародній науково-практичній конференції «Політолог культур: освітній, філологічний, культурологічний аспекти.» (Чернігів, 2024р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Арватівські читання – 2024» (Ніжин, 2024 р.) та Всеукраїнських Грищенківських читаннях (Ніжин, 2024 р.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у 3 працях:

1. Федоренко Олена. Наумівська діалектна мікросистема: фонетичний аспект. *Науковий потенціал дослідника: філологічні та методичні пошуки : збірник наукових праць викладачів і студентів*. Вип. XII. / за заг. ред. Н. В. Гоголь. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, 2024. 406 с. С. 85–89.

2. Федоренко Олена. Фонетичні та лексичні особливості наумівської діалектної мікросистеми. *Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів, 26 березня 2024 р. / упоряд. С. В. Смоліна, К. І. Литовченко. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2024. 124 с. С. 113.

3. Федоренко О. О., Хомич Т. Л. Діалектні риси наумівської говірки. *Арватівські читання – 2024: збірник матеріалів Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції, 17 травня 2024 року/* упоряд. А. І. Бондаренко, Н. М. Голуб, Н. М. Пасік. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 160 с. С. 74 – 76.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, що становить 100

найменувань та двох додатків. Загальний обсяг роботи становить 70 сторінок.

У вступі зазначено актуальність роботи, тему, мету, об'єкт, предмет дослідження, завдання.

У першому розділі «Теоретичні основи дослідження східнополіського говору північного наріччя» представлено теоретичні основи дослідження східнополіського говору північного наріччя; описано ареал поширення східнополіського говору з його фонетичними, морфологічними й лексичними особливостями. Також розділ містить інформацію про дослідників лівобережнополіського говору.

Другий розділ «Характеристика фонетико-граматичних рис наумівської діалектної мікросистеми» презентує коротку історію села Наумівки Корюківського району Чернігівської області; наведено цікаві назви мікротопонімів цієї місцевості; досліджено мовлення жителів села старшої та середньої груп і як наслідок – схарактеризовано говірку села на фонетичному, морфологічному, синтаксичному й лексичному рівнях.

У висновках презентовано результати дослідження.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СХІДНОПОЛІСЬКОГО ГОВОРУ ПІВНІЧНОГО НАРІЧЧЯ

1.1. Історія виділення ареалу східнополіського (лівобережнополіського) говору

Східнополіський (лівобережнополіський) говір – це старожитній діалект, що входить до говорів північного (поліського) наріччя української мови. Він зберігає в собі багатовікову історію та особливості мовного регіону. Окрім східнополіського говору до складу північного наріччя входять ще два говори: середньополіський (правобережнополіський) та західнополіський (волинсько-поліський). Східнополіський і середньополіський говори мають як спільні, так і відмінні риси, але загалом протиставляються західнополіському говору.

Ці три групи говорів хоч і відрізняються один від одного, але розташовані в одному лінгвістичному регіоні – Поліссі. Полісся – це історико-етнографічний край і природно-географічний регіон у межах Поліської низовин та середнього Західного Бугу. Воно розташоване на півночі України, а також на території інших сусідніх держав.

В. Мойсієнко доводить, що північноукраїнські говірки ще називають поліськими, бо носіями цього діалекту є поліщуки. Але терени проживання поліщуків значно більші від ареалу поширення північноукраїнських говірок, оскільки Полісся, окрім мовного, є ще й географічне та етнографічне й поширене воно в межах чотирьох держав: України, білорусі, Польщі та росії [63, с. 145].

Поліські діалекти обіймають північну частину української мовної території. Цей діалект за територією поширення є найменшим. Він охоплює Чернігівську область, північно-західні райони Сумської області та північні райони Київської, Житомирської, Рівненської й Волинської областей [10, с. 358 – 359].

Північні говори виникли на основі племінних діалектів деревлян, північних волинян, північних полян і частини сіверянського племінного союзу. Отже, північні говори визначилися на деревлянсько-сіверській основі з північноволинськими й північнополянськими говірковими масивами [26, с. 17.].

Ця місцевість завжди по-особливому привертала увагу різних дослідників: від етнографів до мовознавців. Можливо, це пов'язано з тим, що цей край має багату на цікаві факти історію, яка не може залишити осторонь жодного вченого у відповідних галузях науки. Усі висновки вчених зводилися до того, що цей край надзвичайно самобутній і неповторний. Зазвичай ці праці не охоплювали всієї території Полісся цілісно, а певний його невеликий ареал.

Північноукраїнські говори досліджували багато науковців: К. Михальчук, В. Мойсієнко, Ф. Жилко, І. Матвіяс О. Кумеда С. Бевзенко, О. Курило, В. Гацов, Ю. Карський та інші діалектологи. Першим дослідником, який виокремив поліське наріччя української мови, був К. Михальчук. На основі зібраних діалектних матеріалів він визначив межі поліського наріччя. Усі подальші дослідження північного наріччя ґрунтувалися на його класифікації. Погляди К. Михальчука щодо фонетичної системи північних говорів доповнили В. Ганцов та О. Курило.

Зокрема, Ю. Карський розмежував українські й білоруські говори, зазначивши, що в Північних повітах Чернігівської губернії наявні вкраплення білоруських говорів.

Першим уклав підручник з української діалектології Федот Жилко. Він вважав, що північні діалекти мають дуже багато яскравих відмінностей від південно-західних та південно-східних, а найбільше особливостей мають саме в фонетичній системі. Специфічні риси фонетичної системи північних говорів виявляються у позиційних та комбінаторних варіантах фонем. Крім фонетичних особливостей діалектів північної групи Ф. Жилко також розглянув морфологічні та лексичні [28, с. 64].

Детальніше розглянемо дослідження східнополіського говору, із огляду на те, що територія досліджуваного села, за Картою говорів української мови, розташована на півночі України та входить до складу цієї групи говірок.

Як стверджує Іван Григорович Матвіяс, межа між східнополіським і середнополіським говорами проходить в основному по Дніпру. По цій лінії проходила межа між Чернігівським і Київським воєводствами, із середини XVII століття й до кінця XVIII століття Дніпро був державним кордоном між росією й Польщею [58, с. 44–45].

Ареал східнополіського (лівобережнополіського) говору об'єднує групу українських говірок у Чернігівській області, у північних районах Київської області та північній частині Сумської області. Також територією поширення цього говору є етнічна українська територія, що перебуває в окремих регіонах сусідніх країн. Західна межа східнополіського (лівобережнополіського) говору проходить по річці Дніпро і відділяє його від середньополіського (правобережнополіського) говору. Південна межа цього говору проходить по лінії Київ – Прилуки – Конотоп і відокремлює його від середньонаддніпрянського говору південно-східного наріччя. На півночі та північному сході лівобережнополіський говір межує з говірками сусідніх країн [24, с. 622.].

Діалектна система північної Чернігівщини належить до ареалу східнополіського говору північного наріччя української мови. Вона завжди привертала увагу лінгвістів, оскільки саме тут сконцентровані найархаїчніші діалекти українського Полісся.

Як стверджує М. Г. Железняк, ця група говірок охоплює говірки на північ від лінії р. Дніпра – гирло р. Снову через Чернігів і далі крайні північні говірки по течії Десни. Відмінності цієї групи говірок від інших говірок східнополіського говору пояснюються взаємодією з білоруськими говірками [24, с. 622]. Загалом, дослідники, які характеризували діалекти саме Чернігівщини поділяли думку про те, що на них значний вплив має білоруська мова, особливо на фонетичному рівні.

Учені-лінгвісти вперше звернулися до характеристики діалектної системи на Чернігівщині ще в XVIII. Ці дослідження ґрунтувалися на порівняно обмеженому фактологічному матеріалі та не були спеціальними діалектологічними розвідками. Автори цих спроб (О. Шафонський, О. Потебня, К. Михальчук) окремі відомості про українські говори вносять до різних етнографічно-географічних праць [63, с. 144–165.].

Першим дослідником говірок Чернігівщини був сосницький краєзнавець Юрій Степанович Виноградський. Його розвідки були присвячені не тільки історико-краєзнавчим дослідженням, а й дослідженням діалектів, топонімії та фольклору Чернігівщини. Також він склав карту діалектів Сосницького повіту. Його науковий доробок є міцним підґрунтям для подальших етнологічно-фольклорних розвідок [9, с. 319–322.].

Вагомий внесок у дослідження східнополіських говорів зробила українська мовознавця та діалектологиня Олена Борисівна Курило. Її польові дослідження присвячені, говіркам Чернігівщини, зокрема, фонетичним та морфологічним особливостям говірки села Хоробричі. Зібрані науковицею діалектні матеріали були використані при укладанні етимологічного словника української мови [47, с. 111].

Особливе значення в дослідженні говірок Чернігівщини належить мовознавцю Панасові Силовичу Лисенку. Його діалектологічні праці «Словник діалектної лексики середнього і східного Полісся» та «Словник поліських говорів» були укладені внаслідок польових експедицій у 213 населених пунктів Житомирської, Київської, Чернігівської та Сумської областей. У цих словниках зафіксовані лише факти живого розмовного мовлення, записані під час збирання діалектологічних матеріалів до Атласу української мови [49, с. 3–15].

Отже, питання діалектного членування говорів Чернігівщини повністю не досліджене й надалі залишається в центрі уваги учених-лінгвістів. Для української діалектології дуже вагомими є дослідження походження й

розвитку діалектних мікросистем української мови, адже кожна така система має свої неповторні особливості.

1.2. Сучасні напрямки досліджень діалектних рис східнополіських говірок

Особливості діалектної системи північної Чернігівщини є цікавими для вивчення, тому постійно перебувають під увагою учених-лінгвістів. Сучасні дослідження фонетичних, лексичних та морфологічних рис говорів Чернігівського полісся здійснюють В. Мойсієнко, Сальваторе Дель Гаудіо, В. Зевако, Д. Марєєв та інші діалектологи.

Віктор Михайлович Мойсієнко низку досліджень присвятив фонетичній системі поліського наріччя. Матеріали для розвідок науковець збирав під час польових досліджень у населених пунктах Волинської, Рівненської, Житомирської, Київської та Чернігівської областей. В. Мойсієнко зазначає, що в східнополіському говорі дифтонгам уластива строкатість [64, с. 54].

Грунтовні дослідження чернігівських говірок східнополіського говору здійснює сучасний український філолог Микола Григорович Железняк. Він пояснює особливості цієї групи говірок узаємодією з білоруськими говірками. Філолог зараховує групу чернігівських говірок до архаїчних діалектів Полісся, а також описує їхні фонетичні, морфологічні та лексичні особливості [24, с. 622].

Вагомий внесок у вивченні перехідних говірок Чернігівщини зробив науковець Сальваторе Дель Гаудіо. Його масштабні дослідження присвячені аналізу мовної ситуації у Ріпкинському районі Чернігівської області. Ця місцевість цікава з погляду діалектології, тому що тут співіснує кілька різновидів мови. Для збору даних науковець застосував фокус-групові інтерв'ю в Ріпках та в прилеглих селищах. Сальваторе Дель Гаудіо доводить, що літні люди у мовленні більше дотримуються місцевого діалекту, аніж молодь [19, с. 201–216.].

Ще розглядає говірки Чернігівщини науковець Зевако Валентина Іванівна. Вона досліджує особливості говірок північної частини Новгород-Сіверського району Чернігівської області. Цей мікроареал вона називає терміном «сіверські говірки». Науковець пояснює, що говірки північної Новгород-Сіверщини за низкою діалектних ознак протиставляються іншим східнополіським говорам [31, с. 104].

Також вивчає орнітолексики східнополіських говірок науковець Яна Литвиненко, а саме назви птахів. Вона зазначає, що східнополіська орнітолексика має високий номінативний потенціал, незважаючи на те, що деякі назви вже виходять з ужитку [50, с. 250].

Видатний науковець Дмитро Анатолійович Марєєв зробив вагомий внесок у вивчення східнополіських говірок. Він пояснив тенденції у змінах східнополіських говірок, та на їхній основі, створив «Атлас східнополіських говірок». Ця наукова праця продемонструвала, що повторне дослідження мовного простору важливе для доповнення даних, зібраних попередніми дослідниками [53, с. 4]. Після опублікування «Атласу української мови» стало можливим не лише просторове відображення характерних діалектові рис, а й часове.

Варто також відзначити діалектологічну школу професора Павла Юхимовича Гриценка, яка об'єднує дослідників українських говорів із усіх куточків нашої країни. Під керівництвом Павла Гриценка укладено та опубліковано третій том «Атласу української мови». На сучасний час діалектологи Інституту української мови під керівництвом П. Гриценка працюють над укладанням Словника українських діалектів.

Сучасні діалектологічні дослідження також здійснюють наукові установи та вищі навчальні заклади України. Ці розвідки присвячені опису й вивченню самобутніх рис нашої загальнонародної мови, що назавжди закарбовані в атласах, словниках, збірниках діалектних текстів, монографіях, наукових статтях і слугують цінним матеріалом для подальших студій.

Підсумовуючи, можна сказати, що виокремлення діалектних рис лівобережнополіського говору є предметом дослідження багатьох учених. У цей нелегкий час актуальним завданням мовознавців є не просто визначення говірок окремих населених пунктів, а дослідження їхньої статистики та динаміки, а також виявлення основних напрямків змінюваності діалектної мови.

1.3. Особливості лівобережнополіського говору

Східнополіські говірки були об'єктом лінгвістичних досліджень ще з позаминулого століття, але більшість із них презентували фонетичні явища. Граматику досліджували меншою мірою.

Як стверджує Ф. Т. Жилко, фонетична система східнополіських говорів має найбільш типові риси північного діалектного типу. Ці говори містять найпоширеніші типи дифтонгів та монофтонгів, характерні для північної діалектної групи [28, с. 77].

На основі видань Бевзенка С. П. [2], Железняка М. Г. [23], Жилка Ф. Т. [28], Матвіяса І. Г. [58] можна визначити найбільш поширені діалектні риси говірок східнополіського говору.

Фонетичні риси говірок східнополіської групи:

1) значна кількість дифтонгів [yo], [ye], [yi], [yi] або монофтонгів [y], [y̥], [i]: відповідно до давнього [o] в новозакритих складах у наголошеній позиції, а також відповідно до етимологічного [e]: [мyодст], [мyіст], [вyол], [вyіл];

2) надзвичайно розповсюджене вживання дифтонга [iē] відповідно до давнього [ѣ]: [п'ієч], [л'ієс], [д'ієвка], [саб'іє];

3) дуже поширене «акання»: [вани], [вада], [карова], [вагон'], [пашила];

4) утрата нескладотворчого [ї] після голосного префікса: [прин'али], [зашили], [пришили];

5) замість [ф] уживається [х] чи [хв]: [хверма], [худбол];

6) приставний [j]: [jулиця].

7) для багатьох говірок цієї місцевості характерне ствердіння [p']:
[бурак], [бу́ра].

Граматична будова східнополіських говорів має порівняно мало відмінностей від загальнонародної мови [28, с. 78].

Серед поширених морфологічних ознак є такі:

1) паралельне вживання закінчень *-e*, *-и* в орудному відмінку однини іменників І відміни: [мно́ју] – [мно́ї], [руко́ју] – [руко́ї], [земл'о́ју] – [земл'о́ї];

2) функціонує інфінітивний суфікс *-т'* при дієслівній основі на голосний: [писа́т'], [крича́т'], [нача́инат'], [па́казуват'];

3) в іменниках типу бадилля у називному відмінку однини зберігається давнє закінчення *-e* з подовженими пом'якшеними приголосними: [бади́л':e], [га́рбузин':e], [з'і́л':e];

4) в іменниках І відміни м'якої групи і II відміни м'якої групи у давальному і місцевому відмінках зберігається закінчення *-ie* (або *-i*) та *-e*: [вод'і́e], [на вод'і́e], [у ведр'і́e], [на земл'і́e];

3) у давальному відмінку однини іменники чоловічого й середнього роду мають закінчення *-у*: [д'ад'ку́], [кон'у́];

4) наявність форм 3-ої особи однини теперішнього часу дієслів типу [ро́бе], [хо́де], [ко́се], [но́се];

5) займенники у непрямих відмінках виступають без початкового [н]: [і́з жі́м], [до́ жо́го];

6) в основному функціонують складені форми майбутнього часу: [бу́ду хадит'], [бу́ду люби́т'], [бу́ду слуха́т'];

7) нестягнені форми прикметників у формах називного відмінка жіночого й середнього родів: [добра́ја], [молода́ја], [така́ја], [висока́ја];

Найяскравіші синтаксичні особливості такі:

1) поширені конструкції з прийменниками **ік**, **к**: [і́к пра́знику], [к ма́газину], [і́к бра́ту];

8) функціонування прийменника **заза** «за» з орудним відмінком: [за́за мно́ју];

9) поширені сполучники *да, дак, ну*: [уз'ала да ї сказала]; [вона побачила дак і каже], [написала дай і все], [ударивс'я дик і плакав там, і кричав].

Лексичний склад східнополіської групи говорів має багато місцевих особливостей. Також є слова, що вживаються і в інших говорах і в білоруській мові [28, с. 80].

У східнополіських говорах зафіксовано чимало вузьколокальних діалектизмів: *челядник* – *наймит*, *утва* – *качка*, *гайстер* – *чорногуз*, *настільника* – *скатертина*, *підмет* – *віник*, *трескун* – *мороз*, *верейка* – *карзина з двома вушками*, *бабки* – *гриби*, *кайстра* – *торба*, *пуга* – *батіг*, *гроб* – *труна* тощо.

Лексика східнополіських говорів зафіксована в багатьох словниках, атласах, ґрунтовно досліджена в наукових працях українських мовознавців.

Сучасні дослідження діалектної лексики східнополіського говору мають за мету детальне вивчення різних тематичних груп. Так, досліджує орнітолексику східнополіського говору науковець Я. Литвиненко. Вона вважає орнітоназви досить цікавим пластом лексики східнополіського говору. Склад тематичної групи лексики «Назви птахів» також пов'язаний зі змінами в біосфері – природно-кліматичними умовами, які впливають на кількісний і якісний склад орнітофауни (зокрема, зумовлюють зменшення чисельності або зникнення певних видів птахів) [50, с. 241].

Литвиненко Я. виокремлює такі лексичні одиниці: *аїст*, *бик*, *волосянка*, *гайворон*, *вальдиш*, *вертихвостка*, *в'юрок*, *грак*, *гусеня*, *жабоїд*, *дрізд*, *індик*, *індича*, *казора*, *курка*, *курча*, *лебідь*, *мухоловка*, *норець*, *очеретянка*, *пастушок*, *пудпудьом*, *сова*, *соловей*, *сорокопуд*, *тетерук*, *чечітка*, *шпак*, *галка*, *зяблик*, *одуд*, *сільська ластівка*, *сірий журавель*, *сойка*, *янчик*, *дрохва*, *дудак*, *дроф*, *дрохля*, *сарока сіваплеча*, *ряднянка*.

Кількісно значну групу становлять флороназви, які утворилися від назв предметів за господарським призначенням: *зерно на їжу*, *картопля для себе*, *буряк борщовий*, *гарбуз харчавий*, *зерно фуражне*, *кормове*, *буряк скоцький*,

воловий, зерно насінне, посівне, картопля сѣменная, посадкова, посівна, насінний гурок, насінник, дерево для сѣм'ян, півоварений ячмень, вінна слива, сахарний буряк, люпин на добрива, пад запашку тощо.

М. В. Поістогова зазначає, що господарська цінність рослини є суттєвим чинником у флорономіації східнополіського говору. Науковець визначає широкий репертуар лексичних номінаторів, які передають ознаки господарської цінності рослин, указує на пізнання діалектоносіями властивостей рослин з огляду на їх використання [77, с. 395].

Будівельну лексику східнополіського діалекту досліджує С. І. Дорошенко. Вона зазначає, що для багатьох понять, пов'язаних із будівництвом, у східнослов'янських говорах побутує значна кількість спільних назв, які у різних діалектах мають фонетичні, морфемні відмінності, проте демонструють незаперечний генетичний та ареальний – контактний чи дистантний – зв'язок [21, с. 14].

Науковець виділяє такі лексеми: *барабáн, коло́на, кулі́на, тр'ам, трам, затво́рка, стр'ѣха, хáта, брoўка, п'áколок, звенó, кл'емарá, хі́жка, ві́рубка, рундо́к, ші́фер, черепі́ц'а, мост, пол* тощо [21, с. 11].

Вартує уваги й дієслівна лексика, що позначає темп мовлення на території Східного Полісся, що зафіксована в наукових працях О. М. Холод'як. Вона зазначає, що невід'ємним атрибутом життя є усне спілкування, однією з фонетичних ознак якого є темп мовлення. Важливість цієї ознаки зумовлена її впливом сприймання й розуміння вербальної інформації, що зумовлює функціонування слів на позначення темпу мовлення [92, с. 495].

Варіантами лексем «говорити повільно» і «говорити швидко» є такі словосполучення: *балака́ть бистре́нно, здоро́во гамані́ть, бистро́ балака́ть, медленно́ балака́ть, медленно́ гамоні́ть, не спеша́, по-мале́ньку гаворі́ть, гамоні́ть є́ле*. Цікавим явищем є творення номенів на позначення темпу мовлення за допомогою фразеологічних одиниць: *мало́ть наче горо́хам аб стѣну, тараба́ніть як горо́хам аб стѣнку, торохті́ть як горо́хом об стіну,*

як із малатка тарабане, торохтить як чорт по коробці, тарабаніть як з пулемьота, торохтить наче стреляє, страчить наче сарока, як сарока кричить, малатить як ціпам, торохтіти як у молотарку, малоть як на мельніци муку, січе як січкарка, тарахтіть як у терніцу, говорить як хвастом меле, завела як гармошка на весіллі, наче Левитан пече.

Щодо дії «говорити повільно», то вона у свідомості діалектоносіїв асоціюється з повільними процесами (сон, очікування, жування, розтягування тощо): *заснуть можна, наче закалисує, гамонить і спить, гамонить як тягає ката за хвоста, развозить мо й засне, витєгать наче щипцями, гамоніть наче вала на гору тягне, попотопчеться з ноги на ногу поки скаже, укисне і слово теє, як почне жовать його, поки те слово вижується, дак ой, жує теє слово п'ять минут, пака даждессе слова, витягують треба слава з її, у разтяжку тіпа так балакає* [92, с. 497 – 498].

Отже, визначені фонетичні, лексичні та граматичні риси демонструють архаїку східнополіського говору в системі діалектного континуума Полісся. Визначення діалектних рис лівобережнополіських говорів є предметом зацікавлення багатьох мовознавців.

Висновки до розділу 1

Отже, у 1 розділі досліджено історичний шлях виділення ареалу східнополіського говору північного наріччя, схарактеризовано особливості говорів цієї групи на фонетичному, морфологічному й лексичному рівнях.

Діалектологічні дослідження Чернігівщини сьогодні відіграють важливу роль у збереженні архаїчних рис говірок північного наріччя. Особливо це важливо для говірок, чиї діалектні риси можуть бути втрачені у цей нелегкий час.

Східнополіський говір охоплює територію в північних районах Київської області, на території Чернігівської, північних районах Сумської областей, також поширюється на певну частину росії й білорусії. Жителі цих районів є носіями старожитніх діалектів, які зароджувалися десятки століть тому, але активно функціують і в наш час.

Говірки східнополіського ареалу мають безліч фонетичних, граматичних і лексичних ознак, відмінних від сучасної української літературної мови. Найбільше відмінностей такі говірки мають саме в фонетичній системі. Ці ознаки досліджено й виокремлено багатьма вченими-лінгвістами.

РОЗДІЛ 2.

ХАРАКТЕРИСТИКА НАУМІВСЬКОЇ ДІАЛЕКТНОЇ МІКРОСИСТЕМИ

2.1. Коротка історія села Наумівки

Наумівка – це село Корюківської міської громади Корюківського району, що розташоване на півночі Чернігівської області. За даними Атласу української мови, наумівська діалектна мікросистема входить до групи північних говірок східнополіських говорів північноукраїнського наріччя [1, с. 102].

Наумівка простягається серед густих лісів Чернігівщини. На відміну від багатьох населених пунктів, які з часом спустіли, Наумівка й досі залишається квітучим селом з ошатними будинками, доглянутим парком у центрі села та жвавим культурним життям.

Про походження села побутує чимало легенд. За однією з них, населиний пункт заснував козак-запорожець Наум Біда, а за іншою – засновником села був боярин Чернігівського князя Наум, який жив у XII – XIII століттях.

Першою письмовою згадкою про виникнення села Наумівки є «Генеральне слідство про маєтності Чернігівського полку 1729–1730 рр.». У цьому документі зазначено, що село заснував киселівський сотник Тихон на вільних землях та володів ним.

Потім село перебувало у власності генерального осавула Івана Скоропадського, гетьмана Івана Мазепи, полковника Леонтія Полуботка і належало до Киселівської сотні Чернігівського полку та пізніше до Сосницького повіту Новгород-Сіверського намісництва [5, с. 118].

Переяславський полковник Леонтій Полуботок отримав Наумівку у власність від гетьмана Івана Мазепи за гарну службу. Окрім Наумівки в різний час Леонтій Полуботок отримав у власність й інші села, серед них і

Каруківку. Після його смерті ці землі успадкував його син Павло Полуботок [67, с. 4].

В Описі Новгород-Сіверського намісництва (1779–1781) зазначено, що в селі була одна дерев'яна Михайлівська церква. Тоді ж при церкві діяла школа, що проіснувала до ліквідації Гетьманщини.

На відміну від більшості поселень в окрузі, окрім посполитих (селян) тут проживали й козаки. Вони були поділені за майновим станом на виборних та підпомічників. Виборні несли військову службу, а підпомічники їх забезпечували.

З усіх боків село оточували значні лісові масиви. Орних земель було мало, та й то низької родючості. Зерно доводилось закуповувати у Сосниці. Багато хто ходив на заробітки до Ніжинського та Прилуцького полків. Місцеві жителі займались хліборобством лише для особистих потреб, тому що місцевість була піщана.

Заробляли селяни виготовленням дерев'яного посуду, а також дерев'яних колес і возів, які найчастіше продавали торгівцям з Миргородського, Ніжинського, Прилуцького, Лубенського полків, а інколи возили товар туди самі [72, с. 345.].

1851 року поблизу Наумівки з'явився невеликий цукровий завод, трішки пізніше – винокурний завод. Вони всі належали Степанову. На той час цукровою промисловістю займалося багатьох поміщиків Чернігівської губернії. Цукрові заводи були побудовані як великі сараї, криті соломомою чи тесом. Цукровий сік випарювали у відкритих казанах, що підігрівалися знизу дровами. На заводі працювали кріпаки.

1861 р. було наново збудовано Михайлівську церкву. Населення, здебільшого, жило за рахунок сільського господарства та виготовлення на продаж дерев'яного посуду.

Із 1871 р. діяло початкове земське училище. Утримували школу земство та місцева громада. Навчання в земській школі, здебільшого, було безкоштовним. 1897 р. у селі проживало 1745 осіб; раз на рік відбувався

ярмарок. На той час Наумівка входила до складу Охроміївської волості Сосницького повіту [96, с. 484–485].

Село також постраждало від Першої світової та громадянської воєн. У грудні 1917 року в Наумівці встановили радянську владу. Потім була німецька окупація й повернення більшовиків. Першим головою Наумівської сільської ради, до якої входили населені пункти Переділ і Високе, був А. П. Середя [96, с. 484–485].

Після адміністративно-територіальної реформи 1923 року замість повітів і волостей були створені округи й райони. Був створений Сновський округ Корюківського району, центром якого стало селище Корюківка. Цей район був невеликим за обсягом та створений з Корюківської, Олександрівської та Охрімівської волостей. Наумівка також була в складі цього новоствореного Корюківського району [67, с. 32].

У період колективізації 1929 року було створено перший колгосп «Перемога», під керівництвом Т. І. Пекельного. Його спеціалізацією було тваринництво [96, с. 484–485].

Торкнувся села й голодомор 1932–1933 років. Лише за офіційними даними, зібраними за свідченнями очевидців, у Наумівці внаслідок голоду 1932 – 1933 рр. померло 6 осіб, а всього по сільраді – 14. Згідно спогадів Симончук Ганни Митрофанівні 1930 року народження, записаних студенткою історичного факультету Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка Н. Панченко 2003 року, голод у Наумівці був не таким страшним.

У людей на городах усе повимокало, тому що літо було дощовим. Люди їли листя, кору. Весною збирали гнилу картоплю, обрізали її, вимочували крохмаль, і пекли з нього оладки. Додавали в тісто просяну шарийку (полову). Їли молочні продукти, адже в багатьох були корови. Голова колгоспу був доброю людиною, тому допомагав тим, хто працював: видавали на руки по 2–3 кг зерна. Але він забороняв допомагати тим, хто відмовлявся записуватися до колгоспу [68, с. 317].

Наумівка перебувала під німецькою окупацією з 4 вересня 1941 року по 20 вересня 1943 року. Під час окупації в селі загинуло 26 мирних жителів, а 62 були депортовані до Німеччини. 520 мешканців сільської ради воювали в лавах Червоної армії та партизанських загонах. Із них 340 загинули в боях. Усі вони поховані у братській могилі на території села, серед інших – герої лейтенант Михайло Лучок і молодший сержант Федір Стрілець. На їхню честь у селі названі вулиці, а біля школи встановлені погруддя. Загалом 249 осіб були нагороджені медалями та орденами [34, с. 377].

Важливим етапом в історії села було створення колгоспу ім. Чкалова у жовтні 1950 р. унаслідок об'єднання 4-х колгоспів. У 1963 – 1985 рр. колгосп очолював Бородавко Микола Григорович. Спеціалізувалося господарство на вирощуванні зернових культур (жито, озима пшениця, ячмінь, овес, гречка, просо, люпин, кукурудза, льон, картопля) і тваринництві. Ще була пасіка на 110 вуликів.

Завдяки Бородавко М. Г. село отримало статус зразкового і стало відомим на всю Україну. На 1965 р. у Наумівці проживало 1628 чоловік. Село було повністю електрифіковано, газифіковано та радіофіковано. На відбудову села був запрошений архітектор із Києва. У результаті активного будівництва з'явилися двоповерхові цегляні будинки, нова школа, дитсадок, будинок культури, бібліотека, магазини, ФАП, аптека та ін. На постійну роботу з наданням житла в село запрошували молодь з усієї Чернігівської області. Унаслідок таких міграційних процесів Наумівка стала найбільшим селом у Корюківському районі і залишається таким і дотепер [96, с.484–485].

Історія Наумівки як експериментального села, розпочата у 70-х роках минулого століття, залишила помітний слід на її архітектурі та плануванні. Такий статус село отримало за допомогою голови колгоспу Миколи Бородавка. Смілиий проєкт передбачав створення ідеального сільського поселення з чітко визначеними зонами для життя, роботи та відпочинку. Центральна площа з будинком культури, торговим центром та адміністративними будівлями стала серцем села. Окрасою комплексу

центральної площі є будинок культури з масштабним мозаїчним панно. Житлові будинки також прикрашені елементами мозаїки. Рекреаційна зона села складається з парків та невеликих ставків зі штучними гірками, що активно використовують жителі села для зимових видів спорту та розваг.

За роки незалежності в селі відбулися значні зміни. Цегельний завод припинив свою роботу, а колгосп перетворився на приватне сільськогосподарське підприємство «Злагода» під керівництвом В. С. Топтуна. Господарство спеціалізувалося на вирощуванні зернових та зернобобових, кормових культур, картоплі, а також на тваринництві. Завдяки інвестиціям китайсько-українській компанії «Фанда», господарство продовжило своє існування.

У грудні 2016 року створено Корюківську міську територіальну громаду, до якої увійшла й Наумівка. Старостою Наумівської громади було обрано Суху М. Р. Корюківська міська територіальна громада 17 липня 2020 року, унаслідок адміністративно-територіальної реформи та ліквідації колишнього Корюківського району, увійшла до складу новоутвореного Корюківського району [67, с. 32].

Село має безліч цікавих мікротопонімів:

вулиці: *Голікав ху́тар, Сергі́йчикав Кане́ц, Кумі́нка, Калхо́зна, Це́нтр, Аерадро́м, Метлі́вка, Бульва́р, Наха́лавка, Миле́йкавка, Но́ва;*

урочища: *Ключинка, Кути́, Глі́нище, Кра́й, Ме́льниця, Кончимо́гиль (там були шведські могили), Ле́бехове, Маши́кі, Тапи́ла (там було болото), Папо́ве (земля попа), Реза́нка, Окі́п, Кри́нічка, Ста́ра даро́га, Бере́заве, Шля́х, Чері́нь, Лиси́ця, Шеви́ове, Бра́жник;*

поля: *Бере́зки, Каша́ри, Вереб'ї, Заха́равичкине, Саха́ра;*

болота: *Мики́тине, Мару́шчине, Га́ріле, Гадю́чник, Кру́гле, Тарха́ве (копали там торф);*

озерце: *Ко́панка;*

ліси – *За та́барам, Хвайні́к, Чернишо́ве, Дуби́, Хахлі́;*

випаси – *Шія, Ганчарка* (жили раніше гончарі), *Рудá, Біла Глі́на, Смало́ва, Гра́дь*.

Найголовніше те, що більшість із цих назв функціює й нині.

Сьогодні Наумівка продовжує розвиватися. Хоча деякі старі підприємства, як от цегельний завод, припинили свою роботу, село знайшло нові шляхи розвитку завдяки сільському господарству та інвестиціям.

Завдяки своїй багатій історії та природній красі, Наумівка є прикладом того, як маленьке село може стати оазисом життя та процвітання в сільській місцевості.

2.2. Фонетичні риси Наумівської говірки

Результати дослідження показали, що на фонетичному рівні наумівська говірка має такі своєрідні місцеві особливості та загальні діалектні риси:

1) на місці давнього [o] в наголошеній позиції функціює дифтонг [y̯o]: *а́ ја́ка та́д'і́ адо́уб'жина бу́ла* (із мовлення Лантух О. С.); *а на́ шчедр'і́ўку да́ двана́дц'ати́ часо́ў шчедр'у́є мала́д'у́бж* (із мовлення Рубан Р. Г.); *па́ дар'у́о́з'і́ жі́хат' не́л'з'а́/ не́ можна́ бу́ло́/ пе́со́к* (із мовлення Дерби Л. П.);

2) відповідно до давнього [ѣ] у наголошеній позиції функціює дифтонг [i̯e]: *шче́ ха́ді́ла з ма́ткају́ і́ сестро́ју́ ра́зам у л'т́ес па́ ја́гади чо́рни́є / бо́ ма́тер'т́е́ ж па́мага́т' трéба́ бу́ло́* (із мовлення Федоренко В. Г.); *да́же ка́лі до́ршч ішо́в / да́к ми б'т́егали́ па́ даршчу́* (із мовлення Черниш Т. П.); *ја́ жо́го то́је/ спужа́лас'/ шо́ він сл'т́е́дам б'і́е́г* (із мовлення Симончук Н. М.); *жі́хали́ стéжечка́ми па́ л'т́есу́* (із мовлення Дерби Л. П.);

3) для наумівської говірки характерне «акання», тобто заміщення ненаголошеного [o] звуком [a]: *шче́дравáт' о́це та́кі́є ја́к ми ба́би хо́д'ат' вéчарам то́же* (із мовлення Рубан Р. Г.); *гала́мóза ото́ та́ка́/ пабе́жý/ аднесу́ ва́ре́йку на́ бере́г* (із мовлення Лантух О. С.); *ка́лі аткрива́ли то́ ја́ на аткрі́т'і́є́ клу́бу не́ ха́ді́ла/ бо́ ја́ ра́бі́ла та́д'і́ ў́же ў ка́хvé* (із мовлення Дерби Л. П.); *ва́ді ба́гато́/ гр'áз'/ асхвáл'ту́ не́ бу́ло́* (із мовлення Корінь Н. І.); *ба́гата́ бу́ло́ расхо́даў/ ка́пу́сту і́ ја́блаки кváси́ли/ са́хар же́ ж*

кап'їки сто́їю (із мовлення Скрипки Н. О.); *дак ми безта́ркаю то́ју туди́*
приї́жджа́ли да кар'је́ра да то́го/ за́дн'ї́ бо́рт аткрива́ли/ а та́д'ї лапа́тами
вигружа́ли (із мовлення Скрипки О. В.);

4) жителі села у своєму мовленні замість фонemi **[ф]**, найчастіше вживають **[х]**, **[хв]**: *ма́ти ж ма́ја раби́ла на хве́рм'ї да́ја́ркоју* (із мовлення Федоренко В. Г.); *я́к ја приї́хала с'уди́ то оцї́х асхва́л'тау́ и́че не бу́ло* (із мовлення Дерби Л. П.); *вади́ бага́то/ гра́з'/ асхва́л'ту не бу́ло* (із мовлення Корінь Н. І.); *дру́з'а на́ши раби́ли на свинахве́рм'ї / дак ми на́прасї́ли па́рес'ат* (із мовлення Федоренко Л. С.);

5) з'являється **[р]** між голосним і приголосним: *и́че от бо́риш*
вари́ла ма́ти/ сеї́час кра́сни бо́риш/ а ў нас кра́сного бо́ришу не бу́ло/ ў нас
назива́юс'а б'ї́ли бо́риш (із мовлення Лучок О. М.); *песо́к буў круго́м/ до́риш*
пра́йде/ дак гра́з'у́ка бу́ла страше́н':а́ја (із мовлення Дерби Л. П.); *да́же ка́лі*
до́риш ішо́в дак ми б'ї́гали на да́ришу (із мовлення Черниш Т. П.);

6) ствердіння **[ц]** у звукосполюках **[ца]**, **[ци]**, **[цу]**: *а ју́лиці ўс'ї́*
ста́рі́је бу́лі/ без асхва́л'ту/ ўс'ї́ ста́рі́је/ и́че са́ло́мен':и́је крі́иши бу́лі (із мовлення Дерби Л. П.); *ої́/ хади́ли ма́лади́ці на сел'еу́/ на сел'еу́* (із текстунаумівської жартівливої пісні); *а ја́ки́с' курду́пел' і́шче ма́лії ді́виц':а у*
ва́кно/ і аж ад см'ї́ху захо́диц':а (із мовлення Лантух О. С.);

7) у переважній більшості досліджуваної говірки функціює лише твердий **[р]**: *гаспада́рам заспева́ли/ и́ча́ст'а до́л'ї пабажа́ли* (із текстунаумівської корінної народної обрядової колядки); *це та́к'ї сма́шні́је*
бу́лі пи́рагі і назива́лис'а з ја́блука́ми пи́рагі/ пи́рагі ја́блани́је/ о́це
па́стаја́н':а раби́ла (із мовлення Лучок О. М.); *сте́жечка ж вузе́н'ка/ тре́ба*
ж бу́ло рулава́т'// песо́к буў круго́м/ до́риш пра́йде/ дак гра́з'у́ка бу́ла
страше́н':а́ја (із мовлення Дерби Л. П.);

8) побутує приставний **[й]**: *а ју́лиці ўс'ї́ ста́рі́је бу́лі/ без асхва́л'ту*
(із мовлення Дерби Л. П.); *па́таму́шо із ў́јуноў мо́жна зва́ріт' јуху́/ і са́ме*
гла́ўне/ шо ва́на за́стива́је/ на́че ту́да же́латі́ну накі́дали// шо і́нтере́сна/ шо
јуху́ із ў́јуноў ўсе́гда за́стива́ла/ ја́к за́хали́д (із мовлення Аксюти Н. С.);

9) утрата [й] у дієсловах після префікса на голосний: *а ма́ти ж і́шче/ ка́лі при́де дадо́му* (із мовлення Федоренко В. Г.);

10) уживання початкового [і] в таких словах, як-от: *іграє, і́груши, і́згружа́ть: а та́д'і при́їжджа́є на тачо́к маши́на та́ја з зерно́м/ аткрива́ють' бо́рт і лапа́тами і́згружа́ли* (із мовлення Скрипки О. В.); *дак о́це карзі́нку таку́ даду́т' за де́н' за ц'і́лий каст'а́нак і́груш; а н'ісен' бу́ло на селу́ багате́н':о/ збира́ють':се о́це гармо́шка і́гра́є* (із мовлення Черниш Т. П.);

11) у мовленні жителів прослідковано також звукосполуки [ри] та [ли]: *і жили́ ж ми там ча́тири го́ди/ да́же н'я́т' ми там жили́// та́д'і пере́їхали с'уді́ і саба́ку забра́ли цего́ при́блудного* (із мовлення Симончук Н. М.); *ми як ха́дили да́к саб'і́ закрива́ли/ сушили* (із мовлення Скрипки О. В.).

Отже, з виокремлених фонетичних особливостей наумівської говірки можна простежити, що деякі риси є спільними з сучасною білоруською мовою. Це пояснюємо близькістю розташування, а також давнім спільним поліським мовним континуумом. Загалом, фонетичний аналіз наумівської говірки підтверджує її належність до східнополіського говору північного наріччя української мови.

2.3. Лексичні особливості говірки села Наумівка Корюківського району Чернігівської області

Лексичний склад наумівської діалектної мікросистеми характеризується як лексемами, притаманними також іншим говіркам східнополіського говору, так і своїми специфічними територіальними словами.

У мовленні Лучок О. М. виявлено такі лексеми: *услі́н* – ослін, лавка; *б'і́ли бо́ришч* – борщ із верхнього листя головки капусти; *адна́* – одна; *абі́чна* – зазвичай; *красні́ бо́ришч* – червоний борщ, український; *гуркі́* – огірки; *у́рем'а* – час, у роки; *с'те́ра ка́пуста* – верхнє листя головки капусти; *сейча́с*

– зараз; *сма́шніје* – смачні; *пата́нци* – покриті в молоко сухарі або кусочки хліба; *с'ї́нци* – сіни; *не́лупка* – нечищена варена картопля; *секач'і* – дерев'яні пристрої для кришіння капусти (із текстів №3 та №4).

У розповіді Лантух О. С. виокремлюємо такі діалектні лексеми: *д'і́ўкі* – дівчата; *бел'jó* – білизна; *чун'і* – великі гумові калоші для валянок; *ку́з'ік* – гудзик; *варе́йка* – кошик; *патаро́ча* – опудало; *ану́ча* – брудна ганчірка; *хві́ртачка* – хвіртка; *кл'амка* – засув; *кухва́йка* – теплий верхній одяг; *кі́петак* – кип'яток, окріп; *ту́тачки* – тут; *лахмані́на* – старий рваний одяг; *галамо́за* – без головного убору; *ва́кно* – вікно; *на тий ју́лац'і* – на тій вулиці; *са́жалка* – велика яма з водою, копанка; *гаман'їет'* – говорити, розмовляти, казати; *пудиду́* – підійду; *пучки* – середні суглоби пальців; *р'адаві́нка* – домоткана скатерть (із тексту №1).

Аксюта Н. С. послуговується такими лексемами: *ўсегда́* – завжди; *багатéн':о* – дуже багато; *јуха́* – рибний бульйон; *інтерéсна* – цікава; *захалéд* – холодець; *патаму́шо* – тому що (із тексту №2).

Із мовлення Рубан Р. Г. виділено лексеми: *лаўкéн':о* – дуже гарно; *пастајáн':а* – постійно; *биткі́* – назва гри у великодні свята на випробування міцності варених яєць; *на Ра́жесво́* – на Різдво Христове; *на Паску́* – на Великдень; *звездá* – зірка; *казá* – коза; *нехто́* – ніхто; *веча́рам* – увечері; *малад'о́ж* – молодь; *шчедравáт'* – щедрувати; *часоу́* – годин; *ар'і́хаў* – горіхів; *ті́л'ки* – тільки (із тексту №6).

Скрипка О. В. уживає лексеми: *веласипéд* – велосипед; *негóдније* – такі, що не можна використати для чого-небудь, непридатні; *безта́рка* – візок, пристосований для перевезення сільськогосподарських продуктів без тари; *на кал'о́сах* – на колесах; *самасхвáл* – самоскид; *ка́ла камба́йна* – біля комбайну; *на óсен'і* – восени (із тексту №8).

Із мовлення Дерби Л. П. виокремлено лексеми: *па́над даро́гају* – похід дорогою; *лисапет* – велосипед; *до́ришч* – дощ; *кахвé* – кафе; *му́жикі́* – чоловіки; *ју́лиця* – вулиця; *пан'áт'* – зрозуміти; *дама́* – будинки; *нел'з'á* – не можна (із тексту №5).

Симончук Н. М. використовує лексеми на зразок: *тека́jem* – тікаємо; *матаці́к* – молоцикл; *атдél'но* – окремо; *на ўтра* – зранку; *сабачен'áта* – цуценята (із тексту№7).

У своєму мовленні Федоренко В. Г. використовує такі лексеми: *з ма́ткају* – з матір'ю; *јагади чо́рније* – чорниці; *сма́шне* – смачне; *кан'у́ом* – конем; *на хвѣрм'і* – на фермі; *вѣчарам* – увечері; *каро́ў* – корів; *памага́т'* – допомагати (із тексту№9).

Корінь Н. І. використовує лексеми на кшталт: *дѣтство* – дитинство; *абунáчка* – взуття; *м'ѣсец* – місяць; *нечо́го* – нічого (із тексту№12).

У розповіді Скрипки Н. О. виділено такі лексеми: *јагади* – ягоди; *грибо́ў* – грибів; *ра́н'ше* – раніше; *ја́блака* – яблуко; *са́хар* – цукор (із тексту№13).

Черниш Т. П. уживає лексеми: *крас'ѣви́је* – гарні; *каст'áнки ігру́ши* – різновид дуже твердих груш; *здаравѣ́н:и́је* – дуже великі; *на кла́дбишч'і* – на кладовищі; *правади́* – поминальні дні на другий тиждень після Великодня; *сеі́час* – зараз (із тексту№10).

У мовленні Федоренко Л. С. виявлено такі лексеми: *друз'á* – друзі; *рабі́ли* – працювали; *парес'áта* – порося; *паб'ѣ́гло*; *каро́ў* – корів; *палі́н* – полин, багаторічна трав'яниста рослина; *ўтрам* – зранку; *адно́го* – одного (із тексту№11).

У текстах наумівського фольклору можна ще виділити лексеми: *бе́да* – біда; *нага́йка* – короткий ремінний батіг; *у ко́ўбику* – у шлунку; *барада́* – заквітчаний пучок жита, який сталять у приміщенні з нагоди закінчення жнив і опрацювання обжинків; *пал'ані́ца* – хлібина, яку змочують водою під час викачування; *ло́ўки* – гарні, вродливі, *малади́ца* – гарна жінка.

Окрім описаних вище діалектизмів у процесі дослідження виявлено лексичні діалектизми на позначення побуту та хатнього начиння:

п'ѣч – піч;

с'ѣ́нцы – сіни;

адна́ хáта – одна кімната в будинку;

услін – услін, лака;

зр'ізи – невеликі дерев'яні бочечки;

секач'і – дерев'яні пристрої для кришіння капусти;

протаўн'і – деко;

камора – комірчина;

пріп'ечак – припічок.

Також в межах дослідження були виявлені лексеми наумівчан на позначення різноманітних страв та їжі:

јуха – рибний бульйон;

захалід – холодець;

б'іли бórшч – борщ із верхнього листа головки капусти;

патáнци – покришені в молоко сухарі або кусочки хліба;

јур'і – поркишені кусочки хліба з цукром та соняшниковою олією;

саманéчка – домашній хліб;

матаржéник – картопляний пиріг з кисломолочним сиром;

картапл'áники – картопляні пиріжки з яблуками;

перетирáнка – капуста кришена в бочці без води.

В наумівській діалектній мікросистемі зафіксовано також регіональні лексеми на позначення дій:

атаран'іт' – зніжувати;

гаман'іет' – говорити;

пасмеја́ц:а – сміятися;

спачі́ти – відпочити;

іспекті́ – спекти;

ізгружа́т' – вивантажувати;

л'ічі́т' – лікувати;

растрóжіт' – засмутити;

шуткува́ти – жартувати;

н'а́н'чити – доглядати;

аткрива́т' – відкривати;

смакават' – їсти.

Наумівчани у своєму мовленні використовують також і фразеологізмами на кшталт:

бити байдики – нічого не робити;

було та ї загуло – про подію, яка давно минула;

да лампачки – все рівно, байдуже;

да свад'би заживе – так кажуть дитині, яка поранилася;

довести до ручки – зламати;

з неба ўпаў – взятися бозна-звідки;

зрабиў д'іло гул'ай см'іло – коли треба спершу зробити роботу;

і воком ни маргнеиш – швидко зробити щось;

к'іна не буде – щось не відбудеться;

менше знајеш кр'ініше спиш – коли не потрібно знати про щось;

на вес золота – дуже важливе;

на ўс'іх парах – дуже швидко;

не в'ішаї носа – не засмучуйся;

не л'із' наперед бат'ка ў пекло – не роби того, що тебе не стосується;

не роби з мухи слана – не перебільшуй;

н'і ў тин н'і ў варота – коли сказав чи зробив щось непотрібне;

н'і з того н'і з с'ого – невідомо як сталося;

н'і кала, н'і двара – про бідних людей;

н'і коп'ійки за душої – немає грошей;

н'і с'іло, н'і ўпало – невідомо як сталося;

н'і стида, н'і сов'іст'і – про людину, якій все байдуже;

н'і туди, н'і с'уди – щось непотрібне;

сила је ума не нада – про нерозумну людину;

с'ім пјатниц' на нед'іл'у – про тих людей, хто легко міняє свої рішення;

т'агнути резину – робити щось повільно;

у три погибел'і згинатис'а – дуже перегнути своє тіло;

хоч колок на голов'ї теши – про вперту людину;

як баран на нов'ї варота – не розуміючи, здивовано дивитися на щось;

як гр'ім серед ясного неба – щось раптове, несподіване;

як з казла малака – немає зовсім нічого.

Отже, лексичний склад наумівської діалектної мікросистеми в своєму основному словниковому фонді має не багато місцевих відмінностей. Основу зібраного діалектного матеріалу містять лексеми притаманні говіркам східнополіської групи північного наріччя.

2.4. Аналіз морфологічних рис наумівської говірки

Проаналізувавши наумівську діалектну мікросистему відзначимо такі морфологічні риси, які функціують у досліджуваний говірці:

1) у давальному відмінку однини іменники чоловічого й середнього родів мають закінчення **-у:** *клубу* (із мовлення Дерба Л. П.); *л'їєду* (із мовлення Лантух О. С.); *селу* (із мовлення Черниш Т. П.);

2) у давальному та місцевому відмінку однини іменники жіночого роду і в місцевому відмінку однини – іменники чоловічого та середнього родів мають закінчення **-їє (їє):** *на земл'їє*, *на вад'їє*;

3) у родовому відмінку однини іменники II відміни мають закінчення **-а** з приголосним [j] перед ним: *сем'я* (із мовлення Скрипки Н. О.); *ўрём'я* (із мовлення Лантух О. С.); *ўрём'я* (із мовлення Лучок О. М.);

4) іменники жіночого роду однини в орудному відмінку мають закінчення **-ої (-аї)** поряд із **-оју (-еју):** *даја́ркоју*, *з ма́ткају і сестро́ју* (із мовлення Федоренко В. Г.); *з ра́мају, безта́ркају* (із мовлення Скрипки О. В.); *капу́стају, картóшкају* (із мовлення Лучок О.М.); *мату́зкају* (із мовлення Лантух О. С.);

5) іменники чоловічого та середнього родів ув орудному відмінку однини мають закінчення **-ом:** *л'ісапéтом* (із мовлення Федоренко Л. С.);

кан'у́ом (із мовлення Федоренко В. Г.); матаці́клом (із мовлення Симончук Н. М.); з ба́т'ком (із мовлення Аксюті Н. С.);

6) після пом'якшених приголосних основи іменники II відміни чоловічого та середнього родів закінчуються на -і: *ў д'і́тств'і* (із мовлення Лантух О. С.); *ў колго́сп'і* (із мовлення Дербі Л. П.); *у гаро́д'і* (із мовлення Симончук Н. М.); *у ку́зав'і* (із мовлення Скрипки О. В.); *у л'те́с'і* (із мовлення Федоренко В. Г.); *у м'те́сец'і* (із мовлення Корінь Н. І.);

7) особові займенники **він, вона, воно** в непрямих відмінках однини побутують без приставного звука [н]: *і ў жо́го бу́лі* (із мовлення Аксюті Н. С.); *а шо́ ї́м* (із мовлення Лантух О. С.); *куди́ ми́ ї́х па́том* (із мовлення Симончук Н. М.); *је́ї не кри́ші́ли* (із мовлення Лучок О. М.);

8) нормативна форма питального займенника **що** функціює у формі **шо**: *і са́ме гла́ўне/ шо́ вана́ застива́је* (із мовлення Аксюті Н. С.); *х'іба́ шо́ ото́ ўну́кам* (із мовлення Лантух О. С.); *дак а́ шо́ ж та́д'і́* (із мовлення Скрипки Н. О.); *шо́ він сл'те́дам б'те́г* (із мовлення Симончук Н. М.);

9) особовий займенник **я (ја)** в давальному відмінку однини має закінчення -і́е (мен'і́е): *сестр'і́ ма́ї́й адно́го і́ мен'і́е* (із мовлення Федоренко Л. С.); *мен'і́е жо́го купи́ли па́ осе́н'і́е* (із мовлення Скрипки О. В.); *сказа́ла мен'і́е меша́й і́ вари́* (із мовлення Скрипки Н. О.);

10) займенник **ти** і зворотний **собі** в давальному відмінку однини мають такі форми: **таб'і** – *разкажу́ таб'і́ пра́ жур'і́* (із мовлення Лучок О. М.), **саб'і** – *а са́б'і́ де́тство́ усе́ ў́ снегу́ бу́ло* (із мовлення Корінь Н. І.);

11) заперечний займенник **нічого** вживається у формі **нечого**: *а ў́ ї́х нема́ не ану́чак на́ на́з'і́е/ нечо́го* (із мовлення Лантух О. С.); *оці́х асхва́л'таў́ шче́ не бу́ло/ нечо́го не бу́ло* (із мовлення Дербі Л. П.);

12) в орудному відмінку однини займенник **та** часто використовують у формі **то́ју**, замість **т'і́еју**: *дак ми́ безта́ркају́ то́ју́ туди́ при́ї́жджа́ли* (із мовлення Скрипки О. В.);

13) значна частина населення уживає такі вказівні займенники: **(о)те́је, (о)то́је, (о)те́јечки, (о)то́јечки** – на позначення підсилення ознаки

певного предмета: *ја јогó тоје/ спужáлас', забира́й/ кажу́ тоје, чужá саба́ка мало л'и шо тоје/ а саба́ка то ж сл'ѣдам бежѣт'* (із мовлення Симончук Н. М.);

14) у заперечних займенниках префікс **ні-** наумівчани замінюють префіксом **не-** (**неякий, нечий**): *нечо́го не було́/ були даро́ги песо́к* (із мовлення Дерби Л. П.); *а ў јіх нема́ не ану́чак на на́з'ѣ/ нечо́го* (із мовлення Лантух О. С.);

15) прикметники чоловічого роду в називному відмінку однини мають переважно скорочену форму, тобто без кінцевого **й (ї)**: *крас́ни бо́ршч, б'і́ли бо́ршч* (із мовлення Лучок О. М.);

16) прикметники жіночого роду в називному відмінку однини мають нестягнені форми: *гра́з'ука страше́н:аја* (із мовлення Дерби Л. П.); *дереу́'ја́наја бочечка* (із мовлення Лучок О. М.);

17) прикметники середнього роду в називному та знахідному відмінках однини мають нестягнені форми: *хало́днеје пал'т'і́шка* (із мовлення Корінь Н. І.); *пла́т':е но́веје* (із мовлення Рубан Р. Г.);

18) часто вживаються нестягнені форми і в прикметниках у називному відмінку множини: *крас'ѣ́вије сади́, бедн'і́шије л'у́ди, памина́л'није ц'і́је дн'і* (із мовлення Черниш Т. П.); *јагади чо́рније* (із мовлення Федоренко В. Г.); *но́вије ж ту́хл'і* (із мовлення Рубан Р. Г.); *салóмен':ије криши* (із мовлення Дерби Л. П.); *пирагі́ ја́блачније* (із мовлення Лучок О. М.); *специа́л'није таки́је сна́ст'і* (із мовлення Аксюти Н. С.);

19) деякі числівники зазнають змін: **чатири, десеть, двенадцеть, тринадцеть, шийсят**: *у шийс'áт диу́ја́там гаду́ пристро́йку стро́јили при мен'і* (із мовлення Дерби Л. П.); *і жили́ ж ми там чати́ри го́ди* (із мовлення Симончук Н. М.); *це ж було́ шче мен'ѣ́ год двена́дцет' чи трина́дцет' дес' / ота́к ото́* (із мовлення Скрипки О. В.);

20) часто вживані подвійні дієслова на позначенні часу, виду: *памага́т' трéба було́* (із мовлення Федоренко В. Г.); *хадіу́ дивіу́с'а* (із мовлення Скрипки О. В.); *трéба ж було́ рул'авáт'* (із мовлення Дерби Л. П.);

л'убіла хаді́т' (із мовлення Аксюті Н. С.); *було́ пудиду́* (із мовлення Лантух О. С.);

21) у дієсловах подовженої дії суфікс **-ува-** побутує у формі **-ава-**: *шчедрávaт'* (із мовлення Рубан Р. Г.);

22) наявна складена форма дієслів майбутнього часу: *бúдем раздава́т'* (із мовлення Симончук Н. М.);

23) у дієсловах жіночого роду спостерігаємо закінчення **-а** та **-'а**: *на́сла, хади́ла, бра́ла, йшла́, збира́ла, висипа́ла, да́ставала́, раби́ла* (із мовлення Федоренко В. Г.); *хади́ла, ме́рзла, зл'ака́лас'а, атарап'і́ла* (із мовлення Лантух О. С.); *л'убі́ла, хади́ла, ум'і́ла, прино́сила, приво́зила* (із мовлення Аксюті Н. С.); *пекла́, жи́ла, н'а́н'чила́, засти́ла, вила́жувала́, накрива́ла, зма́чувала, вари́ла, ква́сила, лажи́ла, раби́ла, нала́жувала* (із мовлення Лучок О. М.); *при́їхала́, заце́пи́лас'а, хади́ла* (із мовлення Дерби Л. П.);

24) у дієсловах чоловічого роду спостерігаємо закінчення **-ї́** та **-'а**: *лави́ї, раби́ї* (із мовлення Аксюті Н. С.); *криши́їс'а, ста́її, пр'і́ї, назива́їс'а* (із мовлення Лучок О. М.); *притармази́ї, пражі́ї, па́їїха́ї, кину́їс'а, прив'і́ї, прайшо́ї, забра́ї* (із мовлення Симончук Н. М.); *зараби́ї, диві́їс'а, хади́ї, па́дима́їс'а, ва́жиї* (із мовлення Скрипки О. В.);

25) 3-тя особа множини теперішнього часу І дієвідміни дієслів має закінчення **-ут'**: *аткрива́јут'* (із мовлення Скрипки О. В.); *раста́ут', памина́јут', спева́јут'* (із мовлення Черниш Т. П.); *танцу́јут'* (Із наумівської обрядової пісні про початок жнив);

26) часте вживання дієслів у 3-й особі множини минулого часу доконаного виду саме із закінченням **-и**: *хади́ли, закрива́ли, суши́ли, пеклі́, ква́сили, бра́ли, мача́ли* (із мовлення Скрипки Н. О.); *ката́лис'а, хади́ли* (із мовлення Корінь Н. І.); *раби́ли, накла́ли, да́їїхали́, ви́гнали* (із мовлення Федоренко Л. С.); *жи́ли, гу́ли, купи́ли, суши́ли, вари́ли, платі́ли, разасла́ли* (із мовлення Черниш Т. П.); *вихо́дили, хади́ли, па́їїли* (із мовлення Федоренко В. Г.); *пав'і́сили, накида́ли, нато́птали́, капа́ли, вигружа́ли, аткрива́ли, ї́здили* (із мовлення Скрипки О. В.);

27) дієслова в 1-й особі однини теперішнього часу мають закінчення **-у** та **-ју**, так само як і в літературній мові: *рабл'у, розкажу, напечу* (із мовлення Лучок О. М.); *кажу, по́мн'у* (із мовлення Симончук Н. М.); *по́мн'у* (із мовлення Черниш Т. П.); *кажу* (із мовлення Федоренко Л. С.);

28) жителі села Наумівка частіше вживають форми інфінітива (після голосного основи) на **-т'**, рідше **-т**: *ст'іра́т', прихо́дит', гаман'і́т'* (із мовлення Лантух О. С.); *хади́т', раскрива́т', аткрива́т', забира́т', зварі́т'* (із мовлення Аксюти Н. С.); *разка́зат'* (із мовлення Лучок О. М.); *рул'ава́т', шукату́рит', перестра́жуюват'* (із мовлення Дерби Л. П.); *шчедрáváт', паган'а́т', засева́т', насі́пат'* (із мовлення Рубан Р. Г.); *т'агну́т', раздава́т'* (із мовлення Симончук Н. М.); *збира́т', да́їт'* (із мовлення Федоренко В. Г.);

29) у мовленні наумівчан уживаються такі вигуки для вираження емоцій, почуттів: *ой/ сма́шни́је які́је вани́ були́*; *ой/ го́спад'і* (із мовлення Лучок О. М.); *ой/ д'і́ўкі/ якби́ ж ви ті́л'ки зна́ли ж* (із мовлення Лантух О. С.); *ой/ яке ж ванó сма́шне бу́ло* (із мовлення Федоренко В. Г.); *ой/ серпо́м дажа́ли пше́нічен'ку ми* (із наумівської корінної пісні про закінчення жнив); *ой/ да́й бо́же* (із наумівської корінної обрядової колядки).

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що наумівська діалектна мікросистема має досить незначну кількість місцевих граматичних особливостей.

2.5. Синтаксичні риси наумівської діалектної мікросистеми

Наумівська говірка в синтаксисі має багато рис притаманних саме східнополіським діалектам. Проте в цій говірці є й низка місцевих ознак. Серед поширених синтаксичних особливостей наумівської говірки можна назвати такі:

1) широке використання фразових видільних часток **же, ж**: *ой/ д'і́ўкі/ якби́ ж ви ті́л'ки зна́ли ж* (із мовлення Лантух О. С.); *но́ви́је ж ту́хл'і і но́ве́је ж пла́т':е* (із мовлення Рубан Р. Г.); *калі́с' же ма́ти квáсила у д'і́жц'і на са́лом'і* (із мовлення Лучок О. М.); *са́хар же ж кап'і́йки сто́їў* (із

мовлення Скрипки Н. О.); *мешок же ж такий уз'ала* (із мовлення Федоренко Л. С.);

2) використання сполучників **да, дак**: *дак гр'аз'ука ўсегда́ була страшэ́н':аја* (із мовлення Дербі Л. П.); *а як патемн'і́е дак старі́је ход'ат'* (із мовлення Рубан Р. Г.); *сем'я́ вели́ка бу́ла дак јі́ли ба́гато* (із мовлення Скрипки Н. О.); *дак оце карзі́нку таку́ даду́т' за де́н' за ц'і́лий каст'а́нак ігру́ш* (із мовлення Черниш Т. П.);

3) поширена фразова приєднувальна частка **ну**: *ну ў нас ба́т'ушки не було* (із мовлення Рубан Р. Г.); *ну сейча́с ја рабл'у́ так'і́ пірагі́ на ал'і́і ну вані́ ўс'і ў печ'і́е на прота́ўн'і запекáлис'а* (із мовлення Лучок О. М.); *ну здраве́н':и́е бу́лі то́чна* (із мовлення Черниш Т. П.);

4) у мовленні часто використовують складений дієслівний присудок: *ја з ба́т'кам ўсегда́ л'убі́ла хаді́т' на рибу* (із мовлення Аксюти Н. С.); *тре́ба ж бу́ло рул'авáт'* (із мовлення Дербі Л. П.);

5) у складнопідрядних реченнях причини найчастіше побутує сполучник **бо** : *то ја на аткрі́т'і́е клубу́ не хаді́ла/ бо ја рабі́ла тад'і́ ўже ў кахв́е* (із мовлення Дербі Л. П.); *ја не мо́жу упу́ст'іт' је́јі у дві́р бо ў нас у двар'і́е саба́ка* (із мовлення Симончук Н. М.); *тел'áт пaјі́ли/ бо ма́тер'і́е ж намага́т' тре́ба бу́ло* (із мовлення Федоренко В. Г.);

6) наявне вживання на початку речень приєднувальних сполучників: *а ја́ка тад'і́ адјо́жина бу́ла* (із мовлення Лантух О. С.); *і ја з ба́т'кам ўсегда́ л'убі́ла хаді́т' на ри́бу// і ў жо́го бу́лі спеціáл'ни́је такі́је сна́ст'і́* (із мовлення Аксюти Н. С.); *а саб'і́ де́тство́ усé ў снегу́ бу́ло* (із мовлення Корінь Н. І.); *а тад'і́ при́їжджа́је на тачо́к маши́на та́ја з зерно́м* (із мовлення Скрипки О. В.);

7) уживання прийменника **заза** з орудним відмінком: *да заза мно́гу увеза́лас'а саба́ка мале́нка* (із мовлення Симончук Н. М.);

8) часто вживаними є сполучники **шо, шоб**: *а шо ж ви ду́ма́єте* (із мовлення Лантух О. С.); *і са́ме гла́ўне/ шо ва́на застива́је/ на́че тудá желати́ну накі́дали* (із мовлення Аксюти Н. С.); *вані́ хавáлис'/ шоб чо́бат*

укра́сти чи сапо́г/ і шоб туди́ насі́пат' ар'і́хаў (із мовлення Рубан Р. Г.); *дак дере́ві́анају лапа́тају у кузав'і разгреба́је зерно́/ шоб же б'і́л'ш ула́зило* (із мовлення Скрипки О. В.);

9) уживаними є конструкції знахідного відмінка з прийменником *в*, у для вираження обставини місця на кшталт **«ХОДИТИ В ЛІС»**: *хаді́ла з ма́ткају і сестро́ју ра́зам у л'і́с на ја́гади чо́рније* (із мовлення Федоренко В. Г.).

Отже, на синтаксичному мовному рівні наумівська говірка має небагато місцевих відмінностей. Загалом особливістю структури діалектних речень є наявність різних часток та вставних слів.

Висновки до розділу 2

Отже, у 2 розділі коротко окреслено історію села Наумівка Корюківського району Чернігівській області. На відміну від багатьох населених пунктів, які з часом спустіли, Наумівка й досі залишається квітучим селом з ошатними будинками, доглянутим парком у центрі села та жвавим культурним життям. Жителі села не забувають і не цураються свого діалектного мовлення, а навпаки активно використовують його в повсякденному житті. Також у цій місцевості функціують цікаві назви мікротопонімів, якими його жителі послуговуються й дотепер.

У цьому розділі описано результати дослідження фонетичних, граматичних особливостей наумівської говірки. Також досліджено лексичний склад говірки, яким активно послуговуються в повсякденному житті жителі села старшого та середнього віку, що дозволяє зробити висновок про зберігання тенденції використання того мовлення, яке є рідним і комфортним для жителів. Саме завдяки цьому село не втрачає свою індивідуальність і самобутність.

ВИСНОВКИ

Кожнен населений пункт нашої країни є унікальним і заслуговує на дослідження своєї діалектної мікросистеми. Говірка села Наумівка Корюківського району Чернігівської області не була об'єктом окремого наукового дослідження. Матеріали для дослідження було зібрано з розмовного мовлення жителів села методом спостереження та польових досліджень.

Кваліфікаційна робота містить два розділи: теоретичні основи дослідження східнополіського говору північноукраїнського наріччя та характеристика фонетико-граматичних рис наумівської діалектної мікросистеми.

Проведена розвідка дозволила виокремити низку фонетичних, морфологічних, синтаксичних та лексичних особливостей говірки села Наумівка Корюківського району Чернігівської області.

Аналіз науково-методичної літератури та результати проведеного дослідження дали змогу визначити, що історичними передумовами дослідження ареалу східнополіського (лівобережнополіського) говору є те, що саме тут сконцентровані найархаїчніші діалекти українського Полісся.

Сучасні вивчення діалектних рис лівобережнополіського говору є предметом дослідження багатьох учених. у цей нелегкий час актуальним завданням мовознавців є не просто визначення говірок окремих населених пунктів, а й дослідження їхньої статистики та динаміки.

Дослідивши історичний аспект формування наумівської діалектної мікросистеми можна підтвердити те, що наумівська діалектна мікросистема входить до групи північних говірок східнополіських говорів північноукраїнського наріччя:

а) для наумівської говірки характерне **«акання»**, тобто заміщення ненаголошеного [о] звуком [а]: *шчедравát' оце таки́је як ми ба́би ход'ат' вéчарам то́же* (із мовлення Рубан Р. Г.); *галамóза ото така́/ пабежy'/ аднесy' варéйку на берег* (із мовлення Лантух О. С.); *калі́ аткривáли то́ ја на*

аткріт'іје клубу не хаділа/ бо ја рабіла тад'і ўже ў кахvé (із мовлення Дерби Л. П.); *ваді багáто/ гр'áz'/ асхvál'ту не бу́ло* (із мовлення Корінь Н. І.);

б) жителі села у своєму мовленні замість фонemi **[ф]**, найчастіше вживають **[х]**, **[хв]**: *ма́ти ж ма́ја рабі́ла на хвѐрм'і даја́ркоју* (із мовлення Федоренко В. Г.); *як ја при́ї́хала с'уді́ то оцѐ́х асхvál'таў шче не бу́ло* (із мовлення Дерби Л. П.); *ваді багáто/ гр'áz'/ асхvál'ту не бу́ло* (із мовлення Корінь Н. І.);

в) на місці давнього **[о]** в наголошеній позиції функціює дифтонг **[yo]**: *ја́ка тад'і аду́о́жина бу́ла* (із мовлення Лантух О. С.); *а на шчедр'і́ўку да двана́дц'ати часоў шчедру́је малад'у́о́ж* (із мовлення Рубан Р. Г.);

г) відповідно до давнього **[ѣ]** у наголошеній позиції функціює дифтонг **[ie]**: *шче хаді́ла з ма́ткају і сестро́ју ра́зам у л'ѐс на ја́гади чо́рније / бо ма́тер'ѐ ж намага́т' тре́ба бу́ло* (із мовлення Федоренко В. Г.); *да́же ка́лі до́ршч ішо́в дак ми б'ѐгали на даршчу́* (із мовлення Черниш Т. П.);

д) уживання початкового **[і]** в таких словах, як *іграє, ігруши, ізгужа́ть*: *а тад'і при́ї́жджа́је на тачо́к маши́на та́ја з зерно́м/ аткрива́јут' бо́рт і лапа́тами ізгужа́ли* (із мовлення Скрипки О. В.); *дак оце карзі́нку таку́ даду́т' за де́н' за ц'і́лий каст'а́нак ігру́ш; а п'ісен' бу́ло на селу́ багатéн:о/ збира́јут':се оце гармо́шка ігра́је* (із мовлення Черниш Т. П.);

з) у переважній більшості досліджуваної говірки активним є лише твердий **[р]**: *гаспада́рам заснева́ли/ шча́ст'а́до́л'і пабажа́ли* (із тексту наумівської корінної народної обрядової колядки); *це так'і сма́шніје бу́лі пирагі́ і назива́лис'а з ја́блуками пирагі́/ пирагі́ ја́блачніје/ оце настаја́н:а рабі́ла* (із мовлення Лучок О. М.);

Лексичні діалектизми говірки села наумівської діалектної мікросистеми характеризується такими лексемами: *бел'жо* (білизна), *чу́ні* (чоботи), *ку́зік або ну́говица* (гудзик), *варе́йка або карзі́на* (кошик), *патаро́ча* (опудало), *хві́ртачка* (хвіртка), *кл'амка* (засув), *кіпета́к* (кип'яток, окріп), *галамо́за* (без головного убору), *на вакні́* (на вікні), *на тий*

јулачці (на тій вулиці), *гамані́ли* (говорили), *лаўке́нно* (дуже добре), *зві́езда* (зірка), *вечара́м* (ввечері), *малад'о́ж* (молодь), *мата́цик* (мотоцикл), *лісапéт* (велосипед), *нра́вице* (подобається), *услі́н* – ослін, лавка; *б'і́ли* *бо́ришч* – борщ із верхнього листа головки капусти; *кра́сни бо́ришч* – червоний борщ, український; *гуркі́* – огірки; *у́рém'а* – час, у роки; *с'і́єра ка́пуста* – верхнє листа головки капусти; *безта́рка* – візок, пристосований для перевезення сільськогосподарських продуктів без тари; : з *ма́ткају* – з матір'ю; *ја́гади чо́рније* – чорниці; *јуха́* – рибний бульйон; *захали́д* – холодець.

Граматичний рівень досліджуваної говірки презентовано морфологічними та синтаксичними ознаками. Серед найбільш часто вживаних граматичних особливостей діалектної мови наумівчан виділено такі:

1) у давальному та місцевому відмінку однини іменники жіночого роду і в місцевому відмінку однини – іменники чоловічого та середнього родів мають закінчення *-і́є (і́є)*: *на земл'і́є*, *на вад'і́є*;

2) у давальному відмінку однини іменники чоловічого та середнього родів мають закінчення *-у*: *клу́бу*, *л'і́єду́*;

3) у дієсловах жіночого роду спостерігаємо закінчення *-а та -'а*: *па́сла*, *хаді́ла*, *бра́ла*, *йшла́*, *збира́ла*, *висипа́ла*, *дастава́ла*, *раби́ла*;

4) у дієсловах чоловічого роду спостерігаємо закінчення *-ў*: *лаві́ў*, *раби́ў*;

5) нормативна форма питального займенника функціює у формі *шо*; *і са́ме гла́ўне/ шо вана́ застива́је* (із мовлення Аксюті Н. С.); *х'іба́ шо ото́ ўну́кам* (із мовлення Лантух О. С.);

6) деякі числівники зазнають змін: *чати́ри*, *десе́ть*, *двенадце́ть*, *тринадцате́ть*, *ши́йсят*;

7) уживання фразових часток *же, ж*; *ої́/ д'і́ўкі́/ якби́ ж ви ті́л'ки зна́ли ж* (із мовлення Лантух О. С.); *но́вије ж ту́хл'і і но́веје ж пла́т':е* (із мовлення

Рубан Р. Г.); *каліс' же ма́ти квáсила у д'і́жц'і на салóм'і* (із мовлення Лучок О. М.);

8) уживання сполучників **да, дак**; *дак гр'аз'у́ка ўсегда́ була страше́н:а́ја* (із мовлення Дербі Л. П.); *а́ як патемн'і́је дак старі́је ход'ат'* (із мовлення Рубан Р. Г.); *сем'я́ вели́ка бу́ла дак јі́ли багато* (із мовлення Скрипки Н. О.);

9) поширена фразеологічна сполучна частка **ну; ну** *ў нас ба́т'ушки не було* (із мовлення Рубан Р. Г.); *ну сейча́с ја рабл'у́ так'і пирагі́ на ал'і́ї ну вані́ ўс'і ў печ'і́е на про́таўн'і запекáлис'а* (із мовлення Лучок О. М.); *ну здаравéн':и́је булі́ точно* (із мовлення Черниш Т. П.);

10) уживання прийменника **заза** з орудним відмінком: *да заза мно́ју увеза́лас'а саба́ка мален'ка* (із мовлення Симончук Н. М.).

Отже, діалектні особливості наумівської мікросистеми мають яскраво виражені риси східнополіського наріччя, проте, як і кожна говірка, досліджувана має свої особливості на всіх мовних рівнях. Це підтверджують зібрані записи розмовного мовлення респондентів старшого та середнього віку села Наумівка. Особливо яскраво представлені дифтонги та «акання», а також сполучники **да** і **дак**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Атлас української мови: У 3 т. Т. 1: Полісся, Середня Наддніпрянщина і суміжні землі. Ред. колегія: Закревська Я. В., Залеський А. М., Марчук Н. Й. (секретар), Матвіяс І. Г. (голова), Назарова Т. В., Прилипко Н. П. Ред. тому І. Г. Матвіяс. Київ: Наукова думка, 1984. 440 с.
2. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ: Вища школа, 1980. С. 198–208.
3. Бережняк В. М. Дослідження В. М. Пащенко в галузі української діалектології. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя : [збірник наукових праць; відпов. редактор Г. В. Самойленко]*, 2013. Кн. 2. С. 44–49.
4. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Василенко. М. Генеральне слідство про маєтності Чернігівського полку. Чернігів, 1908. С. 118–119.
6. Ганцов В. М. Діалектичні межі на Чернігівщині. Чернігів і північне Лівобережжя. Огляди, розвідки, матеріали. Київ, 1928. С. 262–280.
7. Ганцов В. М. Проблеми нашої літературної мови. Мовознавство, 1990. № 3. С. 69–73.
8. Ганцов В. М. Характеристика поліських дифтонгів і шляхи їх фонетичного розвитку. Записки історико-філологічного відділу ВУАН, 1923. Кн. 2. С. 48.
9. Гирич Я. М. Історико-краєзнавчі дослідження Ю. Виноградського. *Сіверщина в історії України*. 2012. №5 С. 319–322.
10. Глібчук Н., Костів О. Українська діалектологія. Львів: ЛА «ПІРАМІДА». 2023. 552 с.
11. Глуховцева К. Д. Діалектоносій як дискурсивна особистість. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 31 бер.–2 трав. 2014 р. Київ, 2014. С. 123–129.

12. Глуховцева К. Д. Опозиція старожитні: новожитні діалекти в структурі українського континууму. *Збірник наукових праць «Мовознавчий вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького»*. 2011. № 12–12. С. 55–59.
13. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ: Наук. думка, 1990. 272 с.
14. Гриценко П. Ю. Діалекти в синхронії та діяхронії: текст як джерело лінгвістичних студій. Київ: КММ, 2015. 504 с.
15. Гриценко П. Ю. Ідіолект і текст. *Збірник наукових праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко «Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка»*. 2007. С. 16–43.
16. Гриценко П. Ю., Малахівська О. А., Поістогова М. В. Український діалектний фонофонд. Київ : НАН України, 2004. 167 с.
17. Гриценко П. Ю. Текст як простір вияву діалектних явищ. *Збірник лінгвістичних праць: до 60-річчя проф. О.А. Колесникова*. 2000. С. 9–15.
18. Дель Гаудіо С. Деякі особливості говору Ріпкинського району. *Studia Philologica (Філологічні студії: зб. наук. праць.)* 2017. № 9. с. 144
19. Дель Гаудіо Сальваторе. Мовна ситуація у смт. Ріпки (Чернігівська область): результати дослідження фокус-групи. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2020. Випуск VII, № 2. С. 201–216.
20. Дзендзелівський Й. О. Конспект лекцій з курсу української діалектології: (вступні розділи). Ужгородський держ. ун-т. Ужгород: [б. в.], 1966. – 96 с.
21. Дорошенко Л. І. Ареалогія будівельної лексики східнополіського діалекту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1999. 17 с.
22. Єрмоленко С. Я., Мойсієнко А. К. Історія української мови: Хрестоматія. Київ: Либідь, 1996. 288 с.
23. Железняк М. Г. Складні прийменники в українських східнополіських говірках. *Українське мовознавство*. 1989. Вип. 16. С. 80–88.

24. Железняк М. Г. Східнополіський (лівобережний) говір. Українська мова: Енциклопедія. Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Татаренко та ін.. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 2000. С. 622.
25. Жилко Ф. Т. Ареальні системи української мови. Мовознавство. 1990. № 4. С. 18–27.
26. Жилко Ф. Т. Говори української мови. Київ, 1958. С. 17–38.
27. Жилко Ф. Т. Перехідні говірки від української до білоруської мови в північно-західних районах Чернігівщини. Діалектологічний бюлетень. Вип. IV. Київ, 1953. С. 7–20.
28. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ: Радянська школа, 1955. 314 с.
29. Жовтобрюх М. А. Взаємодія української літературної мови і діалектів. Мовознавство. 1973. № 1. С. 10–23.
30. Зевако В. І. Звукові явища на початку слова у східнополіських говірках Новгород-Сіверщини. «*Studia Linguistica*». 2017. Вип. 11. С. 69–78.
31. Зевако В. І. Історичний аспект міждіалектних контактів у північній частині східнополіського ареалу (фонетичний аспект). *Studia Linguistica*. 2011. № 5. С. 100–105.
32. Зевако В. І. Про деякі білоруські особливості говірок північної Чернігівщини у зв'язку з проблемами їхнього групування. Філологічні студії. 2014. № 10. С. 39–47.
33. Зеленько А. С. Словник специфічної лексики с. Чайкиного Новгород-Сіверського району Чернігівської області. *Методичні вказівки з діалектології української мови (та матеріали до словника східнополіського говору)*. Луганськ: ЛДП. 1990. С. 5—40.
34. Історія міст і сіл Української РСР : В 26 т. Чернігівська область / під заг. ред. Дериколенко О. І., АН УРСР. Інститут історії. Київ. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. С. 377.
35. Іщенко О. С. Фонотекст як джерело сучасних лінгвістичних досліджень (про перспективу використання «Українського діалектного

фонофонду»). *Діалекти в синхронії та діяхронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 143–153.

36. Книга пам'яті України. Чернігівська область. 4 том. Київ: Научна редакція Головної редакційної колегії Книги Пам'яті України при видавництві «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1996 . С. 359.

37. Кобиринка Г. С. Українська діалектологія: витоки та перспективи. *Українська мова*. 2018. №4. С. 92–100.

38. Кобиринка Г. С. Український діалектний наголос: прийоми опису. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. 2017. Вип. 1. С. 38–43.

39. Коваленко Б. О. Діалектологічні описи початку ХХ ст. як пам'ятки втрачених говірок. *Діалекти в синхронії та діяхронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекотології* : матер. міжнар. конф., м. Київ, 11 квіт. – 16 квіт. 2016 р. Київ, 2017. Вип. 1. С. 179–187.

40. Колеснік Л. Я. Категорія оцінки у просторі діалектного тексту. *Діалекти в синхронії та діяхронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 218–227.

41. Кривошея В. В., Кривошея І. І., Кривошея О. В. Неурядова спадщина. Гетьманщина. Київ : Стилос, 2009. С. 341.

42. Кривошея В. В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк: монографія: у 2 т. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. Т. II. С. 76–78.

43. Кумеда О. П. Вивчення рис східнополіського говору північного наріччя на матеріалі етнографічних записів ХІХ ст.: навчально-методичний посібник. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. 68 с.

44. Кумеда О. П. Діалект – ідіолект (текст) – літературна норма. *Діалекти в синхронії та діяхронії. Трансформація діалектного континууму і*

проблеми лінгвоекології : матер. міжнар. конф., м. Київ, 11 квіт. – 16 квіт. 2016 р. Київ, 2017. Вип. 1. С. 229–236.

45. Кумеда О. П. Одна фонетична риса мови творів П. Куліша у світлі словника Б. Грінченка. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2022. Вип. 2. С. 33–37.

46. Кумеда О. П. Східнополіські риси мов першодруків П. О. Куліша. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст.* / відп. ред.. П. Ю. Грищенко. Київ.: КММ, 2014. С. 285–290.

47. Курило О. Фонетичні та деякі морфологічні особливості говірки села Хоробичів на Чернігівщині. *Збірник історико-філологічного відділу ВУАН*. 1924. №21. 111 с.

48. Куриленко В. М. Лексика тваринництва поліських говорів. Суми: Мрія. 1991. 87 с.

49. Лисенко П. С. Словник поліських говорів. Київ : Наукова думка, 1974. 159 с.

50. Литвиненко Я. О. Динаміка орнітолексики в східнополіських говірках. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології* / Відп. Ред.. П. Ю. Грищенко. Київ.: КММ, 2017. С. 241–253.

51. Литвиненко Я. О. Мікротексти як джерело вивчення народних назв птахів (на матеріалі східнополіських говірок). *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. 2017. Вип. 1. С. 165–209.

52. Литвиненко Я. О. Типи просторової поведінки орнітоназв у східнополіських говірках. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст.* / відп. ред.. П. Ю. Грищенко. Київ.: КММ, 2016. С. 311–316.

53. Марєєв Д. А. Атлас східнополіських говірок / відп. ред. П. Ю. Грищенко; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови. Київ, 2019. 488 с.

54. Марєєв Д. А. Атлас східнополіських говірок / відп. ред. П. Ю. Грищенко; Нац. акад. наук. України, Ін-т укр. мови. Київ, 2019. С. 4.

55. Марєєв Д. А. Зі спостережень за динамікою наголошення в східнополіських говірках. *Одеський лінгвістичний вісник*. № 10. том 2. 2017. С. 35–40.

56. Марєєв Д. А. Зі спостережень за динамікою дієслівної словозміни в сновсько-сеймських говірках східнополіського діалекту. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст.* / відп. ред.. П. Ю. Грищенко. Київ.: КММ, 2014. С. 322–326.

57. Марєєв Д. А. Із спостережень над семантикою лексеми *віхоть* у східнополіському діалекті. *Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекнології* : матер. міжнар. конф., м. Київ, 11 квіт. – 16 квіт. 2016 р. Київ, 2017. Вип. 1. С. 254–260.

58. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори. Київ: Наук. думка, 1990. 161 с.

59. Матвіяс І. Г. Діалектна основа української літературної мови. *Мовознавство*. 2007. № 6. С. 26–36.

60. Матвіяс І. Г. Засади української діалектології. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 3–9.

61. Матвіяс І. Г. Проблема визначення українських наріч. *Мовознавство*. 2001. № 2. С. 13–17.

62. Мойсієнко В. М. Історична діалектологія української мови. Північне (поліське) наріччя: Підручник. Київ: ВЦ “Академія”. 2016. С. 284.

63. Мойсієнко В. М. Північноукраїнське наріччя: окресленість у просторі і часі. *Український глотогенез*. Житомир. 2015. С. 144-165.

64. Мойсієнко В. М. Фонетичні особливості поліського наріччя. *Українські і польські говірки пограниччя*. Ред. Ф. Чижевський, Г. Аркушин. Люблін – Луцьк. 2001. С. 51–59.

65. Мойсієнко В. М. Фонетична система українських поліських говорів у XVI – XVII ст.: Монографія. Житом. держ. ун-т ім. І. Франка. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. 448 с.

66. Монахова Т. В. Українська діалектологія. Миколаїв : Видавництво ЧДУ імені Петра Могили, 2010. 128 с.
67. Науменко А. М. Нарис з історії Корюківки. Мена : ТОВ «Домінант», 2017. 80 с.
68. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932 – 1933 років в Україні. Чернігівська область / Український інститут національної пам'яті, Чернігівська обласна державна адміністрація, Чернігівська обласна рада; Редколегія: В. М. Хоменко (голова редколегії) та ін. Чернігів: Деснянська правда, 2008. С. 317.
69. Никончук М.В. Північне наріччя. *Українська мова: Енциклопедія*. Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Татаренко та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 2000. С. 445–446.
70. Німчук В. В. Проблема українського діалектогенезу. Київ : Наук. думка, 1994. С. 145–161.
71. Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик. Либідь, 1995. 296 с.
72. Опис Новгородсіверського намісництва (1779-1781) / Всеукраїнська Академія наук (Київ), Археографічна комісія. Київ: Друк. Всеукр. Акад. наук, 1931. С. 345.
73. Павленко С. О. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна», 2013. 600 с.
74. Пащенко В. М., Бережняк В. М. Поліська макросистема діалектних систем української мови: Хрестоматія з методичними рекомендаціями для практичних занять з української діалектології, етнолінгвістики, етнографії та фольклору. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 62 с.
75. Поістогова М. В. Діалектний текст як джерело вивчення мотивів номінації. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело*

лінгвістичних студій : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 312–317.

76. Поістогова М. В. Флороназви східнополіського діалекту у світлі господарської цінності реалій. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 31 бер.–2 трав. 2014 р. Київ, 2014. С. 391–396.

77. Рябець Л. В. Діалектний текст – важливе навчальне джерело в курсі “Українська діалектологія”. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 331–336.

78. Рябець Л. В. Український діалектний словник сьогодні: особливості побудови і проблеми укладання. *Українська мова*. 2019. №1. С. 71–86.

79. Семенова О. Діалектологічні дослідження українсько-білоруського Полісся: історіографічний аспект. *Народна творчість та етнологія*, 5 (381), 2019. С. 44–50.

80. Сердега Р. Л. Українська діалектологія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 156 с.

81. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; За ред. М. Я. Плющ. 6-те вид., стер. Київ : Вища школа, 2006. С. 13–31.

82. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика: Підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ : Знання, 2013. 340 с.

83. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія: навчальний посібник для вузів / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. Київ : Академія, 2006. – 367 с.

84. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики: навч. посіб. / Н. І. Бойко, Т. Л. Хомич. 2-ге вид., змінене і доп. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020. 305 с.
85. Тараненко О. О. Українська мова: Енциклопедія. Київ, 2004. 820 с.
86. Тищенко К. Поки живі українські діалекти – живе Україна. Дивослово. 2002. № 6. С. 13–16.
87. Тищенко Т. М. Рибальська лексика східноpodільських говірок. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. Київ. 2017. Вип. 1. С. 210–226.
88. Торчинська Н. М. Українська діалектологія. Хмельницький національний університет, 2017. 158 с.
89. Ткачук М. М. Метатекст редуktivної говірки. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 388–397.
90. Українська мова: Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во “Укр. Енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
91. Холодъон О. М. Діалектний текст у дослідженні семантики дієслова в українських східнополіських говірках. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. Київ, 2015. С. 440–450.
92. Холодъон О. М. Дієслівна лексика на позначення темпу мовлення як фрагмент мовної картини світу діалектоносіїв Східного Полісся. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст*. / відп. ред.. П. Ю. Грищенко. Київ.: КММ, 2014. С. 495–501.
93. Холодъон О. М. Метатекстові висловлювання діалектоносіїв східного полісся: особливості діалектної мови на різних мовних рівнях. *Філологічний часопис*. 2020. №2. С. 87–102.

94. Холодьон О. М. Структурно-семантична організація дієслів у східнополіських говірках. *Студії з діалектології. Матеріали і дослідження*. Київ. 2017. Вип. 1. С. 144–153.
95. Хом'як І. Взаємодія літературної мови і діалектів. *Дивослово*. 2000. № 10. С. 12–14.
96. Чернігівщина : енциклопед. довід. / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ : “Укр. Рад. Енциклопедія” імені М. П. Бажана, 1990. С. 484–485.
97. Чешко Г. А. Прислівники на позначення способу носіння одягу в східнополіських говірках. *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 31 бер.–2 трав. 2014 р. Київ, 2014. С. 501–502.
98. Юсікова О. В. Динаміка вокалізму говірки села Хоробичі Городнянського району Чернігівської області. *Українська мова : Науково-теоретичний журнал ін-ту укр. мови НАНУ*. 2007. №2. С. 26–32.
99. Юсікова О. В. Із спостережень над системою голосних фонем у поліських говірках. *Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка*. 2001. № 12. С. 236–238.
100. Ястремська Т. О. Динаміка діалектних явищ у тексті. *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій* : тези доп. міжнар. конф., м. Київ, 23–24 бер. 2015 р. С. 480–492.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

У поданому додатку представлені записи текстів фонетичною транскрипцією, записані 2024 року. Тексти презентують розповіді жителів села Наумівка Корюківського району Чернігівської області. Усі респонденти – мешканці села Наумівка середнього та старшого віку. Саме їхнє мовлення у повній мірі відображає всю неповторність говірки, адже вони тут постійно живуть, а тому є безпосередніми носіями діалекту.

Текст № 1

[ої/ д'їўкі/ якби́ ж ви тїл'ки зна́ли ж/ як ја ка́лис' хади́ла на са́жалку/ бел'jó ст'їра́т'// да зимóју ж/ ої/ да шче ж і марóз самашедши́ буў ка́лис' тад'ї// а ја́ка тад'ї адӯóжина бу́ла// д'ї́едави́е чýн'і старéн:и́е/ а ў јїх не́ма не ану́чак на на́з'ї́е/ нечо́го/ галамóза ото така́/ пабежý/ аднесý варéйку на бе́рег/ а ба́ба сл'ї́едам/ да пї́дбегам же за мнóју/ ја ж ма́ла бу́ла куцапа́лка/ а ва́на ж пудстаркува́та ў́же/ ої/ ка́жух д'ї́едаў буў ади́н на ўс'ї́х/ кúз'ї́ка не адно́го/ ўтра́м бежи́ш ка́лис'/ на́че та патарóча/ а ја́киіс' курдýпел' ішче́ мали́ дї́виц:а у ва́кно/ і аж ад см'ї́еху захо́диц:а/ а шо јїм// а ўрém'ја ж ка́лис' бу́ло таке́/ д'їўкі// ої/ інтeрeснe бу́ло ўрém'ја// а шо ж ви дýма́єте/ лі́тки ж бу́лі сї́н'ї́е ад ма́розу/ не зна́ју/ як та ба́ба Хадо́ра у свајї́ лахманї́н'і ти́ не ме́рзла// трусї́ў тад'ї ў ба́би не бу́ло/ абмóтувала́с' л':анóју р'адави́нкају/ да пидў́јазувала́с' мату́зкају прастóју// да ї на на́гах же л':ани́је тр'áпки/ абў́јазани́е/ шо ж д'ї́едави́е чýн'і адни́је на ўс'ї́х/ да́к шо ж тад'ї/ а ва́на б'ї́една п'ї́де на са́жалку/ наст'ї́ра́ец:а/ дýма́єте/ у тр'áпках у тих прихóдит'// у л'ї́еду ўс'а// ої // а ја ж бу́ло пудиду́ да са́мајі хви́ртачки/ ва́з'мýс'а за кл'áмку/ а тад'ї про́бу кричу́/ ма́тку заву́/ ма́тка та б'ї́една/ летї́т'/ та зл'ака́лас'а ж ішче́ по́мнју́ як/ летї́т' з кї́петкам// ої го́спад'ї// тад'ї ў кї́петак сн'ї́егу ўкї́не/ та то ї адма́чу́е мене́/ ої / а ту́течки ж ішче́ ї пúчки/ пúчки ж па́адмара́жуван':и́е бу́лі/ ої/ да ї не раз бу́лі/ не зна́ју/ як у вас/ а ў мене́/ ої / ба́гатен:о ўс'áкого бу́ло// је шо сказа́т'/ оце́ да́же бу́ло ка́ліс'/ спл'у/ праснýс'а ўначї́ і мене́ як марóзам обдалó/ і тара́пц'і на́че на мене́ напáли// ну от атара́п'їла і не зна́ју де ја/ чи ў д'ї́тств'ї/ чи це на́јаву́ та́ке чи ў са́мом д'ї́л'ї// так шо/ і спамина́е́ц:е і ўздиха́е́ц:е// ої д'їўкі/ ски́ки мо́жна гама́н'ї́ет' да т'ї́ки ка́му ванó на́да/ х'їба́ шо ото ўну́кам/ шоб пасме́ја́ц:а//].

Записано 2024 року

Федоренко О. О.

від Лантух О. С., 1958 р.н.

Текст № 2

[ну ў менé бат'ко буў рибáк/ і ја з бат'ком ўсегдá л'убíла хадít' на рíбу// і ў јогó булі спеціáл'није такіје снáст'í/ от сáжалка там/ патóm лúпки/ н'íєрети/ от ўсегдá вин лавíў рíбу// рíби булó багатén:о тад'í/ багатén:о рíби булó/от/ дáже калí бат'ко не мúог хадít'/ от/ ја самá хадíла/ і ум'íєла раскривáт'/ аткривáт' její/ забирáт' тују рíбу/ і патóm закривáт' оте на м'íєсто / јак вин рабíў / і принóсила дадóму/ v'íрн'íше привóзила на сáнках рíбу// шче кáлис' ўјуноў таптáли// ўјуní це самá лúчша рíба јакý ја л'убл'у/ патамúшо із ўјуноў мóжна зварít' јухú/ і сáме глáўне/ шо вaná застивáје/ нáче тудá желатíну накідали// шо íнтерéсна/ шо јухú із ўјуноў ўсегдá застивáла/ јак захалíд//].

Записано 2024 року

Федоренко О. О.

від Аксюти Н. С., 1964 р.н.

Текст № 3

[разкажý таб'í пра јур'í// знáчит'/ ал'íй із сахáрам і цеї хл'íб/ самапéчка/ криші́лас' такі́ми ці́ми кúбика́ми/ патóм ал'íјам т'óпаўс'а і сахáра тудí багáта// називáлас' јур'í/ тад'í шче інтeрeснe цéјe/ патáпци називáли// малакó тудí криші́ўс'а хл'íб/ патáпци// тад'í цéјe/ пирог та́кiй мáтка пеклá/ жма́ка ц'áја картопл'áна/ сiр/ јáйца тудí/ цибу́л'и/ і називáўс'а матаржéник// казáли напечú матаржéникаў/ смáшнiй буў / дýже смáшнiй// ја л'ýбила/ а тад'í шче ў сметану i мачáли/ ванá ото натрé/ на терту́шку натрé/ а тад'í зц'íдит' воду/ тад'í тудí сiру/ со́л'и/ јáйцаў і цибу́л'у/ і запекáла ў п'ё́чiй// шче ж і ў духóўц'и јóго мóжна запектí/ називáўс'а матарженик//].

Записано 2024 року

Федоренко О. О.

вiд Лучок О. М., 1957 р.н.

Текст № 4

[а мали́је ми б'і́гали/ ў нас адна́ хата́ була́ і с'і́енці/ нас три до́чки було́/ ба́ба наша́ адна́ че́рез даро́гу жила́/ ба́ба нас н'а́нчила/ хл'і́б ми пеклі́ сві́й/ здаро́ва така́ пал'а́ніц'а/ услі́н ста́јаў па́се́ред ха́ти засла́ній/ абі́чна ба́ба засти́ла́ла жо́го саматка́ним палатэ́нцам/ ви́лажу́вала це́й хл'і́б/ жа́кій в'і́н буў паху́чий/ це не разка́зат'/ і накрива́ла/ вадó́ју зма́чувала і накрива́ла дру́гим/ шче от бо́ршч ва́рила ма́ти/ се́йча́с кра́сни бо́ршч/ а ў нас кра́сного́ боршчу́ не було́/ ў нас назива́ўс'а б'і́ли бо́ршч/ там б'і́ла капуста́/ квасо́л'а/ грибі́/ лажи́лос' шче жа́блучко́ кі́слен'ке/ ма́ти ўнесé з по́греба жа́блучко́ ква́шене/ калі́с' же ма́ти ква́сила у д'і́жц'і на сало́м'і на ц'і́й/ на жи́тн'і́ тад'і́/ а гуркі́ перекла́дували капу́стају/ ја і се́йча́с рабл'у́ таке/ накрі́шиш капу́сти/ мо́ркви/ перетира́јеш з со́л':у/ а тад'і́ р'а́д гуркі́ў шче/ на дно лажи́ли пел'у́стки малéн'ки́ кача́нчик/ тад'і́ гуркі́ лажи́ла/ тад'і́ зноў капу́сту// оце таке́ рабі́ли/ перетира́нку ў д'і́жку шче ма́ти лажи́ла/ перетира́нка це капу́ста без вади́/ і це ўсе ў́рэм'а було́ в по́гребі́/ бо́чка жа́блак/ бо́чка гуркі́ў/ бо́чка перетира́нки/ а шче с'і́теру капу́сту лажи́ли/ с'і́тера капу́ста криші́лас'а із шу́л'ачкі́ў/ із зеле́на́јі ц'і́је́јі капу́сти/ накрі́шувалас'а/ булі́ так'і́ зр'і́зи/ це дере́ўја́на́ја така́ бо́чечка/ жа́ку таўклі́/ булі́ секач'і́/ в'і́н і се́йча́с у мене́ је/ је́јі не криші́ли а тоўклі́/ і тад'і́ трóшки п'ідса́л'ували і ва́рили бо́ршч/ бо́ршч зна́чит' ва́риўс'а/ ц'а с'і́тера капу́ста/ карто́шка/ м'ја́со і ў п'і́еч'і́ пр'і́ў/ і јі́ли це́й бо́ршч не з хл'і́бам а з ва́ренају карто́шкају/ нелу́пкају// шче ба́ба раби́ла карта́пл'а́ники/ таўклá карто́шку/ ви́таўку́вала до́бре/ му́ки туди́ трóшечки і жа́йцо́/ і раби́ла жа́блаки/ жа́блаки криші́ла і приту́шувала у п'і́еч'і́ трóшечки/ і на́лажу́вала жа́блаки і рабі́ла так'і́ п'і́рагі́/ ну се́йча́с ја рабл'у́ так'і́ п'і́рагі́ на ал'і́јі ну ва́ні ўс'і́ ў п'і́еч'і́ на про́таўн'і́ запека́лис'а/ це так'і́ сма́шни́је булі́ п'і́рагі́ і назива́лис'а з жа́блу́ками п'і́рагі́/ п'і́рагі́ жа́блачни́је/ оце паста́ја́н'а рабі́ла// ва́ре́ники з ба́рин'ки ба́ба шче рабі́ла/ от/ лепі́ла з ба́рин'ки/ калі́с' же жа́гад не було́ та́кіх жа́к се́йча́с/ ото на́рвэ́/ о́й/ сма́шни́је жа́кі́је ва́ні булі́/ і шче ви́шн'а́ми па́хли//].

Записано 2024 року Федоренко О. О. від Лучок О. М., 1957 р.н.

Текст № 5

[як ја пријіхала с'уді то оціх асхвал'таў шче не було/ нечόго не було/ були дар'уόги песόк/ оце з перед'іла як јідеш па дар'уόз'і то/ па дар'уόз'і јіхат' нел'з'а/ не можна було/ песόк/ јіхали стéжечками па л'і́есу/ там па́пад кр́ајам дарόги або па́пад дарόгају стéжку рабі́ли/ а тад'і́ л'і́сам/ а там же/ а ја ж шче на лисапет'і не ўм'і́ла дόбре јі́здит'/ так за пен'όк зацепі́лас'а/ стају/ тад'і́ упад́у/ дэс' зачепі́лас'а/ стéжечка ж ву́зэн'ка/ трéба ж було рулава́т'// песόк буў кругόм/ дόршч пра́йде/ дак гра́з'ука бу́ла страше́н:аја/ а пе́рше шо ја/ Акса́ну аста́вила ў с'і́ем мис'ацаў і пашла́ на рабо́ту штукату́рит' та́бар/ гаражі́/ шкóла ўже бу́ла пастро́јена/ у ши́с'ат диўжа́там гаду́ пристро́іку стро́јили при мен'і́/ са́д'ік штукату́рили ми то́же/ н'і́еши пад бата́рејі/ Барада́ўка атпра́виў нас із та́бара штукату́рит' н'і́еши оц'і́је пид бата́реја́ми/ а тад'і́ ўже штукату́ри ц'і́је/ при́жджа́ли// клу́б помнју́ кали́ стро́јіўс'а/ кали́ аткрива́ли / то ја на аткрі́т'іје клу́бу не ха́дила/ бо ја рабі́ла тад'і́ ўже ў кахве́/ от рабі́ла ў кахве́/ як аткрі́т'іје бу́ло то при́жджа́л'о нача́л'ство/ тут по́ўни́ клу́б бу́ло/ нача́л'ство і ра́јон:е/ і з Черні́гава при́жджа́ло// ну а стро́јили клу́б ц'і́је/ ки́еўл'ан'е/ мужики́/ штукату́рку/ атде́лку ўс'у ва́ні рабі́ли// а ју́лиці ўс'і́ старі́је бу́лі/ без асхвал'ту/ ўс'і́ старі́је/ шче сало́мен:і́је крі́ши бу́лі/ сало́мају крі́тије бу́ли да́же/ у перед'і́л'і у све́кроў ха́та бу́ла крі́та сало́мају/ ја не магла́ пан'а́т'/ як це ж ва́но сало́мају крі́т'і і гру́ба то́пит'се/ ну димахо́д ду́мају шо́с' же ж ва́ні рабі́ли шо не за́га́ралос'// а так/ песόк/ ото́ бу́ло як дόршч пра́йде то ат та́бара јі́хат'/ дак гр'азу́ка ўсе́гда́ бу́ла страше́н:аја/ а так// а тад'і́ нача́лі перестра́јуват'/ тад'і́ нача́лі сна́чала штукату́рили дама́ / те шо ко́лгосп стро́јіў/ а тад'і́ ў с'і́мс'ат пе́рвом год́у при́йшло́ с'у́ди пмк/ і нача́лі стро́јіт' ц'і́ ўс'і́ дама́ шо ў це́нтр'і/ а уце́ на ку́мінц'і дама́ і там де Ле́на живе́ оце там дама́/ це ми штукату́рили/ це ја ў ка́лгосп'і рабі́ла/ а па́том у́же і ја пере́йшла ў пмк/ ото́ так і ўс'о//].

Записано 2024 року

Федоренко О. О.

від Дербя Л. П., 1949 р.н.

Текст № 6

[каліс' ми маліми наў бітак гул'али на Пáску/ на калóдках сид'і́ели/ так лаўкén':о булó/ бáт'ушку як пабáчимо/ то текáли/ ја плáт':е нóвеје парвáла як текáла/ ја бáт'ушку бајáлас'а/ а чо́го/ не зна́ју/ цéрква у нас і у вайну́ була/ і ванá не́ко́ли не закривáлас'а та́ја цeрквa/ і вже ванá була старén'ка~престарén'ка/ дак тад'і́ jejі пастрóјили нóву/ отóж каліс' булá на акрáјін'і селá/ паштí пад л'і́сам/ а нóву пастрóјили у цéнтр'і селá са́мим/ бувáје калі́ бáт'ушка і ў стару́ заі́жджа́је прáвнт'/ і ў нóвiй же ж пастаја́н:а прáвиў/ ну а на Пáску/ ти ж шо/ нóвије ж тóхл'і і нóвеје ж плáт':е якéс' там/ ну і за тóрбу і Христóс~васкрéс/ паў тóрби ја́јэц' назбира́ємо/ і пас'і́ели у биткі́// а шче ж писáли пісанки/ павикладáјем јіх на земл'і́е/ с'і́ли дéс' там на гарбóчку а тад'і́ ў биткі́// а на Ражесвó/ о́це тiл'ки в цéркв'і атсв'атiлос'/ до тóго зве́здý нехтó не несé/ казу́ нехтó не ведé/ а о́це тiл'ки атп́рави́лос' у цeркв'і/ бáт'ушка пасв'јатиў зве́здý/ д'і́ти ж о́це б'і́гајут'/ кажух ад'і́тиї вíвернутиї/ рóги/ а як патемн'і́је дак старі́је ход'ат'/ шчедравáт' о́це такі́је як ми ба́би ход'ат' вéчарам тóже/ мужикі́ зве́здý панести́ тóже/ саба́к паган'áт'// ми о́це і кажúх виварáчували і хаді́ли тад'і́// а на шчедр'і́ўку да двана́дц'ати часоў шчедру́је малад'у́о́ж/ а тад'і́ з двена́дцети засевáт'/ на засев'і́ўку хлóпци хаді́ли/ вані́ хавáлис'/ шоб чо́бат украти́ чи сап'у́ог/ і шоб туді́ насíпат' ар'і́хаў/ от //].

Записано 2024 року

Федоренко О. О.

від Рубан Р. Г., 1950 р.н.

Текст № 7

[Сашко́ диві́с' саба́ка/ кажú/ і вин же так притармазі́ў/ а ја саба́ка^саба́ка/ ц'у^ц'у/ ц'у^ц'у/ і вин за на́ми/ а ја Сашку́ кажú/ тека́ем/ кажú жми́ га́зу дабаўл'а́й/ тека́jem бо саба́ка сл'і́едам бежі́т'/ чужа́ саба́ка мало л'і шо то́је/ а саба́ка то ж сл'і́едам бежі́т'/ ја дума́ју/ заче́м ја жо́го пазва́ла// ми атарва́лис'а а вин даб'і́г да Саў́ченки/ у Саў́ченки вин і астаў́с'а у гаро́д'і/ три дн'і́ вин у Саў́ченки пражі́ў/ тад'і́ Сашко́ ка́же/ па́јіду ја да Але́га зжі́жджу шо́с' там тре́ба/ па́јіхаў же ап'а́т' матаці́клом бо ми ў́же ж жили́ тад'і́ атде́л'но/ па́јіхаў і то́је/ дзвóнит'/ тут саба́ка по́мниш так і так/ н'е/ не по́мн'у/ ја про́ста жо́го пазва́ла/ ја жо́го не разди́ўл'алас'а/ ја жо́го то́је/ спужа́лас'/ шо вин сл'і́едам б'і́еґ/ і вин ка́же/ вин такі́ крас'і́ви́й/ такі́ інтере́сний/ ка́же/ дава́й заберéм/ а ў́ нас не бу́ло саба́ки/ ну забира́й/ кажú то́је// вин матаці́кам кінну́с'а жі́хат'/ а саба́ка не бежі́т'/ а стаў і ста́їт'/ пришло́с' зла́зит' жо́му з матаці́ка/ т'агнóт' матаці́к ў́ рука́х/ шоб ішо́ў саба́ка сл'і́едам/ як веде́ ў́ рука́х/ то саба́ка і́де/ як і́де/ вин не і́де// от/ прив'і́ў/ паса́дили ми жо́го на цеп/ такі́ б'у́ў снача́ла вин канéшно худ'у́шчий/ маладі́й же ж/ ў́ жо́го нос такі́ б'у́ў дл'і́н'і́й/ як ото ў́ Кол'і́// прикóл'ний саба́ка ж бу́ў/ і жили́ ж ми там чати́ри го́ди/ да́же п'ја́т' ми там жили́// тад'і́ пере́жіхали с'уді́ і саба́ку забра́ли цего́ прибу́дного/ а тад'і́ калі́ Ка́т'а ра́ділас'а/ у це́нтр'і/ да за́за мно́ју увеза́лас'а саба́ка мале́нка то́же жа́кас' дварн'а́жечка/ с'учечка/ і ја кажú Сашку́/ ја не мо́жу упу́стит' је́јі у дві́р бо ў́ нас у двар'і́ саба́ка/ куді́ ми жі́х патóм тих сабаче́н'ат бу́дем раздава́т'/ ну карма́или ми је́јі праў́да хоч і на ју́лиц'і/ а тад'і́ на^ўтра праішо́ў до́ршч/ а је́јі де́с' накуса́ли камарі́/ і вана б'і́дна/ вишчі́т'/ је́јі де́с'/ ка́же/ накуса́ли/ дак вин за је́јі і забраў тад'і́ у дві́р//].

Записано 2024 року

Федоренко О. О.

від Симончук Н. М., 1985 р.н.

Текст № 8

[веласипéd стójiў каліс' sóрак пјát' рубл'еі// ја сам грóши зарабіў л'ётам на тачкú/ мен'тe јогó купіли па óсен'тe/ такéје ж булó/ даршч'і і сл'акат'/ дак у камóр'тe на гвóздик пав'ісiли/ і да весні/ пóки не растáло да вíсахло/ дак вис'іў у камóр'тe// і ја на јегó хадíў дивíўс'а тíл'ки// да шче ж веласипéd мінс'киї/ тад'і ж ванí булі ти шо/ це ж булó крúто// Украјíни тíје ж булі вíшчије і ванí важкіје булі/ Десна́ булі дак тíје негóдније зóўс'ім/ ванó там распадалос'а ўсе на хадú/ шче ж рáма разлáзилас'/ затó мінс'кий веласипéd/ вин з рáмају буў// це ж булó шче мен'тe год двенáдцет' чи трина́дцет' дес' отáк отó/ а ја л'ётa на тачкú// тад'і безтáрка називáлас'/ це такії виз/ зрóблениї як карóбка на кал'óсах/ там карíта такéје булó збíтеје специáл'не на кал'ўóсах/ ззáд'і дереўјáниї бóрт такії вин падимáўс'а/ вит'áгуваўс'а/ і оце на тачкú накидáли тудí у безтáрку у тúју палówu з ц'у ж атхóди/ тудí ў безтáрку ў тúју накідајем/ натóпчемо ж íшче/ јогó тад'і нехтó ж не вáжиў/ тих атхóдаў/ натоптáли і тудí/ де ў нас с'íнакíс ото трíдцат' сóтих/ там булі карјéри/ там глíну капáли/ це ж де пёрша хáта і с'удí де гарóд/ оц'удí/ отúт карјéри булі і тудí дáл'ше/ тудí як селó стрóјíлос' дак тудí увéс' мýсар/ у јáму тúју завезлí/ а тад'і навёрх тúју зéмл'у шо булá атсúнутаја/ завезлí навёрх// дак ми безтáркају тóју тудí пријíжджáли да карјéра да тогó/ зáдн'і бóрт аткривáли/ а тад'і лапáтами вигружáли// це ж тад'і самасхвáлаў булó мáло/ а булі бартавíје машíни/ дак стáршије булі дак тíје јíздили у кабíн'и/ це ж тудí у кабíн'и јíде у машíн'и і назáд у кабíн'и јíде/ а кáла камбáйна/ јак камбáйн вигружáје/ дак стајут' у кúзав'и/ і тад'і деревјáн'и лапáти булі/ дак деревјáнају лапáтају у кúзав'и разгребáје зернó/ шоб же б'íл'ш улáзило// а тад'і пријíжджáје на тачóк машíна тáја з зернóм/ аткривáјут' бóрт і лапáтами íзгружáли//].

Записано 2024 року

Федоренко О. О.

від Скрипки О. В., 1966 р.н.

Текст № 9

[ја як бу́ла ма́ло́ју/ то ўсе лѣ́то гу́сеї па́сла// шче ха́дїла з ма́ткају і сестро́ју ра́зам у лѣ́с па ја́гади чо́рније/ їти да лѣ́су да́ле́ка бу́ло/ ма́ти бра́ла ве́лі́ке ве́дрó і шо́с' па́ї́сти на аб'ѣ́д/ ча́сто бра́ла хл'і́б і са́ло/ ви́хо́дили ми ўтра́м ра́но/ їшли́ да лѣ́са пе́шкóм/ ма́ти їшла́ ў чо́ботах/ бо пе́рено́сила нас че́рез ба́ло́тце/ ў ме́не ўсе́гда́ бу́ла ма́ле́н'ка ба́ночка/ ја у је́ї зби́рала/ а па́то́м ма́тер'ѣ́ у ве́дрó ви́сипа́ла/ бу́ло зби́ра́еш до́ўга/ а ба́нку не́я́к не на́зби́ра́еш/ ої/ а па́то́м шче па́ка не́се́ш ма́тер'ѣ́/ развѣ́рнеш ту́ју ба́начку/ і зно́ў на́чина́ї па но́ваму зби́ра́т'// па́то́м ка́лі́ уже аб'ѣ́д бу́ў/ ми са́ди́лис'а јі́сти/ ма́ти да́става́ла шо бра́ла з сабо́ю/ ої/ ја́ке ж ва́но́ сма́шне бу́ло/ у лѣ́с'ї на приро́д'ї јі́сти// а ка́лі́ на́зби́ра́ем уже по́ўне ве́дрó/ та́д'ї їшли́ да́до́му пе́шкóм// бува́ло шо ба́т'ко кан'у́ом при́їжджа́ў па нас і за́би́раў/ но це не ча́сто бу́ло// ја́гад ми не зда́вали неку́ди ја́к тепѐр/ ва́ри́ли ва́ре́н':а з јі́х/ ки́с'ї́л'/ ва́ре́ники шче ма́ти ра́би́ла// ма́ти ж ма́ја́ ра́би́ла на хвѐрм'ї да́ја́ркоју/ о́це ра́но з у́тра па́їде́ і падо́їт' ка́роў ўру́чнóу/ а та́д'ї ў́же ми па ја́гади ха́ди́ли/ а ма́ти ж ї́шче/ ка́лі́ при́де да́до́му/ ї́де ж ве́чара́м шче на рабо́ту ка́роў да́їт'// ха́ди́ли ж і ми з сестро́ју памага́т' да́їт' ка́роў/ тел'а́т па́ї́ли/ бо ма́тер'ѣ́ ж памага́т' тре́ба бу́ло//].

Записано 2024 року

Федоренко О. О.

від Федоренко В. Г., 1941 р.н.

Текст № 10

[жи́лі ми вéсело/ рад'існо/ да́же ка́лі до́ршч ішо́в да́к ми б'і́гали па даршчú/ то ў мја́ч гул'а́ли/ х'іба́ ж у нас велосипéди ў ка́ждого бу́лі/ де ва́ні ж бу́лі/ у нас уже у во́зраст'і мо́ ја ў́же на́вэрна в ади́на́дц'атам клáс'і да́к купі́ли/ ја ката́лас'а// ка́ліс' нан'іма́лис' у Бúду/ а там же ж са́ді ў ка́ждого крас'і́єви́є/ каст'а́нки і́груши ра́стúт/ це ка́жен де́н' по́лем~по́лем/ по́лем~по́лем/ да́к о́це карзі́нку та́ку да́дúт' за де́н' за ці́лії каст'а́нак і́груш/ ў нас і́шчэ́ ја зна́ју гусéї бу́ло ба́гата у ба́бúс'і/ ва́на за р'і́чка́ју жи́ла/ да́к у нас нан'іма́лис' а́ ја та́д'і́ шчэ́ ма́ла та́ка бу́ла і́ ми жи́лі́ шчэ́ там у ба́бúс'і́ шчэ́/ да́к нан'іма́лисе́ із Слаба́ди / із Пе́рел'уба́ д'і́вки па́сти гусéї/ і́ ў нас то́же са́д бу́ў/ гро́шеї́ н'і́хто́ не пла́ті́в/ за гру́ши/ за каст'а́нки/ жі́х су́шили́ а та́д'і́ кампóт ва́рі́ли/ ота́к гру́шами пла́ті́ли// а́ ја́ ї́ не зна́ју́ жа́кі́є та́д'і́ гро́ши бу́лі/ ва́ні ота́кэ́н:и́є на́че бу́лі/ на п'і́еч'і́ ми з То́л'і́кам да́к/ у ба́бúс'і́ на п'і́еч'і́́ жа́к ра́засла́ли да́к ота́кі́є/ це́ ж жа́кі́єс' ми́кала́јаўс'ки́є/ ја́ та́к чу́т~чу́т' по́мн'у́ бо́ ми ма́ле́н'ки́є бу́лі// жа́к о́це з та́кі́ми гра́ші́ма/ ну́ здра́вэ́н:и́є бу́лі то́чна// а́ п'і́сен' бу́ло па́ селú́ ба́гатэ́н:о/ зби́ра́ју́т':се́ о́це га́рмо́шка і́гра́є/ л'у́ди ве́сел'і́́ жи́лі ўсе́равно́/ бу́лі бе́дн'і́́ши́є ка́не́шно́ но ўсе́равно́́ жі́сти́ ж бу́ло шо́/ у нас д'і́д бу́ў трóхи́ по́м'і́шчик да́к у нас усе́ бу́ло// і́ зна́ју́ о́це жа́к пра́ваді́ на́ кла́дби́шч'і́ да́к о́це ж́ ја́ не зна́ју́/ та́д'і́ ме́рлі́ л'у́ди не ча́сто/ ве́чора́м на ў́се се́ло п'э́сн'і́/ о́це ж́ у́ па́мина́л'ни́є ці́́є дн'і́/ па́мина́ју́т' і́ спе́ва́ју́т'/ ба́ја́ні/ га́рмо́шки па́ сел'ёу́/ і́ на́ кла́дби́шчэ́ бу́ло шо́ спе́ва́ју́т'/ а́ о́це́ заспе́ва́ў́ би́ се́йча́с то́ сказа́ли́ б́ шо́ ду́рні́й//].

Записано 2024 року

Федоренко О. О.

від Черниш Т. П., 1949 р.н.

Текст № 11

[друз'а на́ши рабі́ли на свинахве́рм'і дак ми папра́сїли па́рес'а́т/ дак да́ли Ва́л'і сестр'і ма́її а́дно́го і ме́н'ї́е/ ми јі́х на л'ісапéт па́кла́ли/ і ја па́кла́ла/ да́ї́хали до нас/ ја сва́је пу́стіла в са́раї/ ну а Ва́л'а ж па́ї́хала і па́везла́ то́же/ че́рез ўре́м'а при́ї́хала і ка́же/ Л'у́ба ў ме́не па́рес'а́ ві́скачи́ло ў ді́рку ў ме́шкú і при́ї́хала да́до́му без нечо́го/ а де ва́но́/ ка́жy/ ві́скачи́ло/ а от нас да јі́х і́ті так не́дале́ко/ пе́реу́лак ту́да/ і тут з ц'о́їі ста́рані́ па́лі́н ро́с ви́со́кії та́кії/ і ва́но́/ ка́же/ ві́скачи́ло і ту́ді па́б'ї́ггло в це́ї па́лі́н/ ну ка́жy ўсе́равно́ ў́же те́мно і ми нечо́го не на́їде́м ў́же/ да́ваї ў́же у́трам/ ка́роў бу́дем ви́ган'а́т' і на́їде́м/ ви́гнали́ ка́роў і ва́на ў́же ї́де з л'ісапéтом/ і́ду ж і ја/ па́лі́н то́ї наўпро́ти ха́ти/ че́рез да́ро́гу/ і́де́м а ва́но́ там ме́жду па́лин'а́ми і си́ді́т' па́рес'а́/ па́йма́ли ми јо́го і ва́на па́везла́ да́до́му/ ої́ ме́шо́к же ж та́кії уз'а́ла/ а ја ж ка́жy јі́ї/ а ти ж ц'і́лії уз'а́ла/ ц'і́лії ка́же/ а ја́к же ж ва́но́ ві́скачи́ло / ја́к ме́шо́к заўжа́зани́ буў// і Ва́с'а ж је́ї́ до́ма пи́та́је/ а де па́рес'а́/ а ва́на ка́же не́ма́/ у па́лину́//].

Записано 2024 року

Федоренко О. О.

від Федоренко Л. С., 1948 р.н.

Текст № 12

[зимой сті́ки снѣ́га бу́ло багате́н:о/ як снѣ́г упаде́ із акт'абр'а м'ѣсе́ца і да са́мого апрѣ́ла м'ѣсе́ца лежа́ў/ то́ка начина́ў у апрѣ́ле м'ѣсе́це растава́т'/ так'і сугро́би бу́лі/ на са́нках ката́лис'а/ і тад'і руче́йкі течу́т'/ вади́ бага́то/ гра́з'/ асхва́л'ту не бу́ло/ таке́/ тепѣ́р д'іти не ба́чат' нечо́го тако́го/ а саб'і́ де́тство усе́ ў сне́гу бу́ло/ халад'і́на така́/ абунáчка не ва́жна бу́ла/ таке́је пал'т'і́шка хало́дне́је јаке́с'/ а маро́зи ја́кі́је бу́лі/ як ми хади́ли зимóју/ не зна́ју// як ў шко́лу йшли́ / то снѣ́га бу́ло ви́ше забо́раў/ ха́ту заме́тало па са́ме вакно́// не даро́га бу́ла / а тунéл'/ да шко́ли дале́ко/ як да́йдеш то замéрзнеш//].

Записано 2024 року

Федоренко О. О.

від Корінь Н. І., 1939 р.н.

Текст № 13

[јагад і грибоў было багáто рáн'ше/ ми як хадíли дак саб'í закривáли/ сушíли/ стíки јагад і пајíдали ўсе за зíму/ варén':а тéје/ ја не знáју/ де ванó девáлос'а/ густé было як мармелáд/ пирагí пеклí/ пóмн'у як мáти варíла варén':а/ чугúн на двар'í стаjáў/ сказа́ла мен'тэ мешáй і варí/ і ја мешáла да ба́жалас'а шоб на себé не кáпнут'/ дес' час чи два мешáеш/ а тад'í ж регул'íровала дрóва бо ўже ж як бíл'ше так б́уде бíл'ше кип'ít'/ як чут'чут' дак шоб не пригар'íло/ і оцé мен'í рабóта бу́ла/ мешáт' варén':а бу́ло/ семjá велíка бу́ла дак јíли багáто/ багáта бу́ло расхóдаў/ капúсту і ја́блаки квáсили/ сáхар же ж кап'íтки стóјíў/ бра́ли јогó мешкáми/ у кутóчку кáла грúбки мешóк сáхару/ мешóк мукí/ бра́ли мешкáми і не дивíлис'а// а шче ж хл'íб мачáли у вóду а тад'í у сáхар і ми јíли такé/ дак а шо ж тад'í/ вíб'íгајес':а дéн'/ нагул'áјес':а/ і јíсти хóчеш/ скíбку адр'íзаў/ у кастру́л'у у вóду умачíў а тад'í у сáхар/ так ми í жилí і јíли/ такé дитíнство бу́ло/ так вéсело ў нас дитíнство пра́шлó//].

Записано 2024 року

Федоренко О. О.

від Скрипки Н. О., 1964 р.н.

ДОДАТОК Б

У поданому додатку представлені записи текстів наумівського фольклору фонетичною транскрипцією, записані 2024 року у виконанні фольклорного гурту «Живиченька».

Текст пісні № 1

Наумівська обрядова пісня про жнива та панського урядника

Масик Мусія Антоновича

У важкі часи, наприклад, за кріпосницького ладу, наумівчани працювали від зорі до зорі... Не пощастило селянам із паном... А ще жив у селі панський урядник Масик Мусій Антонович. Він був дуже жорстоким нелюдом та ніколи не розлучався з нагайкою. Бив людей за кожну провину чи невгодне слово... Але, і в такій безвиході, люди знаходили віддушину: збиралися в одній хаті, закривали вікна ряднами, кухвайками і ... співали. Частіше складали пісні самі про свою тяжку долю... Ось одна з них.

[бéда/ бéда/ ої/ да в наумаўцаў / бéда за бéдоју/
 нема бóл'ше/ ої/ да жít' на св'ѣт'і з т'áжкоју суд'бóју//
 а де ж нам/ ої/ де ж нам пад'ѣтис'/ а з ким пад'ілитис'/
 ма́ті'р жену́т'/ ої/ да жа́ти жі́то/ ба́т'ка/ малаті́ти//
 жа́ла ма́ти/ ої/ да жа́ла жі́то/ та ї ста́ла спачі́ти/
 а ўже за/ ої/ в даро́гу на кра́јечка сто́га//
 Мус'і́ л'уд/ ої/ да л'уд ган'áје/ нага́йкоі маха́је/
 пе́ред па́ном/ ої/ да гне́т'ся ѣ́'јет'с'а/ ус'іх б'́је та ла́је//
 Мус'і́ їде/ ої/ да нага́јечка по́л'а шче ж шмага́је/
 н'і старі́х/ ої/ да н'і малі́х ва́на не мина́је//
 не хвар'і́й/ ої/ да не дур'і́й/ до серпа́ бері́с'а/
 дн'і і но́ч'і/ ої/ да без спачі́ну/ на па́на труді́с'а//
 як же ж нам/ ої/ Мус'і́ Антонович/ до па́на ході́ти/
 др'і́бн'і д'і́ти/ ої/ да сид'áт' до́ма/ н'і́кому гл'áд'ѣ́ти//
 в'і́з'мі́т' д'і́ток/ ої/ да пото́п'і́те/ патру́жі́те д'і́ти/
 бо на па́нс'к'і́й/ ої/ да ні́вонц'і́/ н'і́кому рабі́ти//].

Текст пісні № 2

Наумівська корінна народна обрядова колядка

[кал'їдѹју/ кал'їдѹју/
 на прїп'ечку пирáги чѹју/
 ої/ даї бóже//
 пиражéчки смакавáли/
 за пáзуху пахавáли/
 ої/ даї бóже//
 пиражéчки нóжки мáли/
 да ї пуд лáwu паскакáли/
 о/ даї бóже/
 а ми швї́дка пазбирáли/
 пахавáли ї пакиváли/
 ої/ даї бóже//
 гаспадáрам заспевáли/
 шчáст'а дóл'ї пабáжáли/
 ої/ даї бóже/
 хаї вам с'їец':e і жнéц':e/
 хаї вам сóнечка см'їец':e/
 ої/ даї бóже//].

Після пісні – побажання:

[бáжáємо пиражóчкаў
 да ў кáжнују хáту/
 на стáл'ї/ і на вакн'ї/
 ї дáже на кравáт'ї//
 хаї вáни м'агéн'к'ї бѹдут'/
 шоб грїзлис' зубáми/
 з мáкам/ јáблуками/ сїраам/

з душо́ю і граша́ми//
 неха́й че́рстви пирагі́
 жеру́т' ва́ши варагі́/
 а ви жі́жете ўсе пудр'а́д/
 щоб у ко́ўбику бу́ў лад//
 неха́й бо́ком вас мина́јут'
 анти́христи і нало́ги/
 жив'і́ть дру́жно/ хто з ким хо́че/
 і не слуха́йте неко́го//].

Текст пісні № 3

Наумівська обрядова пісня про початок жнив

[благослави́ бо́же
 і оте́ц' і ма́ти/
 і сестра́ і бра́те
 ніван'ку поча́ти//
 нівон'ку дожа́ти/
 зерно́м дарува́ти/
 на моли́тву св'а́ту/
 да ў ка́жнују ха́ту//
 дідуха́ на по́кут'
 на сто́л пал'а́ниці
 даї закла́сти но́ве
 жит':е́ у землі́цу//].

Після пісні замовляння:

[пригату́ју бараду́/ сама́ дал'і жа́т' п'іду́/
 як ўсе по́ле абаї́ду/ закв'ітча́ју бараду́//
 акра́йчикок хлі́ба/ ча́рочку нали́ўки/
 задобри́мо бараду́/ ха́й танцу́јут' д'і́ўки//].

Текст пісні № 4

Наумівська обрядова пісня про закінчення жнив

[ої/ серпо́м дажа́ли пше́нічен'ку ми/
 геї/ ло́ўки маладі́чки//
 павеза́ли у снапі́/ даї пакла́ли три ка́пи/
 ку́л' да кул'а́/ шче ї ка́пічку//
 ої/ дажа́ли де́ўки аж да бараді́/
 геї/ серпі́ палама́ли/
 а рама́шки ї васил'кі́/ павеза́ли у пучкі́/
 ку́л' да кул'а́/ убера́ли//
 ўже ї на по́кут ста́ла на́ша барада́/
 геї/ пуд іко́нају//
 каласо́к да каласка́/ павеза́ли шче ї венка́/
 ку́л' да кул'а́/ шче ї з каро́наї//
 ў залаті́ веночек де́ўки ўплелі́/
 геї/ красу́ л'ї́ета//
 пав'і́сили на калкі́/ щоб с'і́яли ўс'і куткі́/
 ку́л' да кул'а́/ бу́дем жи́ти//].

Текст пісні № 5

Наумівська жартівлива пісня

[ої/ хади́ли маладі́ци па сел'е́у/ па сел'е́у/
 і спева́ли грóмка п'і́сн'у веселу́ да веселу́//
 мі́ма ку́они́кам пра́їхаў мужичо́к/ мужичо́к/
 ої/ сад'і́етсе ж маладі́ци на вазо́к да на вазо́к//
 адна́ то́нка да циба́та/ тіл'ки скóк на вазо́к/
 дру́га то́вста да грудáста/ ої/ держі́с' да мужичо́к//

кѹ́оник і́де да кул'га́је/ шче ї́ угну́ўс'а вазо́к/
лѣ́двє ді́ше пуд баба́ми мужичо́к да мужичо́к//
шчо циба́таја нага́ми прижала́/ прижала́/
шчо грудáстаја груд'áми звалила́ да звалила́//
ої́/ тр'ішча́ў та ўсе хита́ўс'а тої́ вазо́к/ тої́ вазо́к/
ої́/ тека́ў не агл'адáўс'а мужичо́к да мужичо́к//].

ДОДАТОК В

Пропонований мінісловник уміщує майже дві сотні діалектних слів, записаних упродовж 2024 року в селі Наумівці Корюківського району Чернігівської області від автохтонних носіїв говірки. Під час збирання лексичного матеріалу для мінісловника діалектизмів наумівської говірки використано різні джерела усного походження, що звучали в щоденній мовленнєвій практиці представників старшого та середнього віку.

Додаток може бути корисний для мовознавців, учителів, викладачів, студентів філологічних факультетів і всіх, хто цікавиться живою народною мовою.

МІНІСЛОВНИК ДІАЛЕКТИЗМІВ НАУМІВСЬКОЇ ГОВІРКИ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

дит. – дитяче

дієсл. – дієслово

займ. – займенник

заст. – застаріле

знев. – зневажливе

ім. – іменник

прийм. – прийменник

прикм. – прикметник

присл. – прислівник

спол. – сполучник

част. – частка

числ. – числівник

А

АБИЧНА [абічна], *присл.* Зазвичай. *Абична баба сту́дл засти́лала са́матканим пала́тенца́м.*

АБУВАЧКА [абувачка], *ім.* Взу́ття. *У Са́шка абува́чка не ва́жна бу́ла.*

АВТОРАК [авто́рак], ім. заст. Вівторок. *У авторак він приїде.*

АДНА [адна́], числ. Одна. *В нас адна хата була і сієнци.*

АНУЧА [ану́ча], ім. заст. Брудна ганчірка. *В їх не має, не анучак на назі, нечого.*

АРІХИ [ар'і́хи], ім. Горіхи. *Дієд принієс мені аріхав.*

АТАРАПІТЬ [атарап'і́т'], дієсл. Зніжковіти. *Ну от, атарапіла, і не знаю де я.*

АТДЕЛЬНО [атде́лно], присл. Окремо. *Бо ми жили таді атдельно.*

АТКРИВАТЬ [аткрива́т'], дієсл. Відкривати. *Аткривать двері я не буду.*

АСТАРОЖНА [астаро́жна], присл. Обережно. *Дарогу замело, їдь астарожна.*

Б

БАГАТЕННО [багатéн:о], присл. Дуже багато. *Риби було багатенно таді.*

БАЛЄЗЬНЬ [бал'éз'н'], ім. Хвороба. *Ця болєзнь не дає всім спокою.*

БАРАДА [барада́], ім. заст. Заквітчаний пучок жита, який сталять у приміщенні з нагоди закінчення жнив і опрацювання обжинків. *Вже й на покут стала наша барада.*

БЕДА [бе́да], ім. Біда. *Беда прийшла за бєдою.*

БЕЗТАРКА [безта́рка], ім. заст. Візок, пристосований для перевезення сільськогосподарських продуктів без тари. *Накидали у тую безтарку полову.*

БЕЛЬЙО [бел'й́о], ім. Білизна. *Я калісь хадила на сажалку бельйо стіраць.*

БЕСЕДА [бесéда], ім. Веселе, з розвагами проведення часу; гулянка. *Пойду до Марусі на бесєду.*

БИТКИ [биткі́], ім. Назва гри у великодні свята на випробування міцності варених яєць. *Ми малими любили гулять у битки.*

БІЛИЙ БОРЩ [б'і́ли бо́рщ], ім. заст. Борщ із верхнього листа головки капусти. *Мати зварила сьогодні білий борщ.*

БОДНЯ [бо́дн'а], ім. заст. Бочка з накривкою для сала, борошна і т. ін. *Бодня вже стояла пуста.*

БОЛЬНИЦЯ [бол'ні́ц'а], ім. Лікарня. *Ніна працювала санітаркою у больниці.*

БУТИЛКА [бути́лка], *ім.* Пляшка. *Синку, купи в магазині бутилку солодкої води.*

БУХАНКА [буха́нка], *ім. заст.* Хлібина, яку перед випіканням викачують у борошні. *На обід у нас буде буханка хліба та глечик молока.*

В

ВАКНО [váкно], *ім.* Вікно. *Я дивився на сніг у вакно.*

ВАРЕЙКА [варе́йка], *ім. заст.* Кошик. *Аднесу верейку на берег.*

ВЕЛАСИПЕД [веласипéд], *ім.* Велосипед. *Мені купили батьки велосипед.*

ВЕРЕБЕЙ [веребе́й], *ім.* Горобець. *Веребей прилетів на гостину.*

ВЕЧАРАМ [véчарам], *присл.* Ввечері. *Щедравать ходять вечарам.*

ВРЕМ'Я [ўрэ́м'а], *ім.* Час. *А врем'а кались було таке.*

Г

ГАЛАМОЗА [галамо́за], *прикм. знев.* Без головного убору. *Галамоза набієгла за ним.*

ГАМАНІЄТЬ [гаман'тє́т'], *дієсл.* Говорити, розмовляти, казати. *Скики можна гаманієть?*

ГОД [год], *ім.* Рік. *Це ж було меніє год двенадцетъ.*

ГЛИЖКА [глі́жка], *ім.* Грудка землі, снігу і т. ін. *Сашко кинув глижку у вакно.*

ГУРКИ [гуркі́], *ім.* Огірки. *В нас завжди була бочка гурков.*

Д

ДАМА [дама́], *ім.* Будинки. *І начали строїть ці дама у центрі села.*

ДЕРУНИ [деруні́], *ім.* Оладки з тертої картоплі. *На вечерю будуть деруни з сметаною.*

ДЕТСТВО [дє́тство], *ім.* Дитинство. *А моє детство усе у снігу пройшло.*

ДИВИЦЦЯ [дів'и́ц':а], *дієсл.* Спостерігати. *Він тільки дивицця на те.*

ДІВКИ [д'іўкі́], *ім.* Дівчата. *Ой, дівки, якби ж ви тільки знали ж.*

ДОРЩ [до́ршч], *ім.* Дощ. *Дорщ прайде, дак грязюка була страшенная.*

ДРУЗЬЯ [друз'а́], *ім.* Друзі. *Друзья ваши приходили.*

Є

ЕСЛИ [jésl'í], *спол.* Якщо. *Если ти не скажеш, то усе буде добре.*

ЕСТЬ [jést'], *дієсл.* Є. *Есть у мене ще гроші.*

Ж

ЖАРЕНКА [жа́ренка], *ім.* Смажена картопля. *Бабина жаренка пахла на всей куток.*

ЖИТТЄ [жит':é], *ім.* Життя. *Ото таке моє життє.*

З

ЗАЖАРКА [зажа́рка], *ім.* Засмажка до страви. *Зажарка до борщу робилася на салі.*

ЗАСТОРОНОК [засторóнок], *ім. заст.* Відгороджене місце в хлів, де зберігається зерно. *Піди курям зерна набери у засторонку.*

ЗАХАЛИД [захалі́д], *ім.* Холодець. *Сашко, мати захалид уже зварила?*

ЗВЕЗДА [звездá], *ім.* Зірка. *До того звезду нехто не несе.*

ЗДАРАВЕННИЄ [здаравén':ије], *прикм.* Дуже великі. *Ну й здаравенниє вани!*

ЗОНТІК [зóнт'ік], *ім.* Парасолька. *Ти узяв зонтік, бо скоро почнеться дощ?*

ЗРІЗИ [зр'ізи], *ім. заст.* Невеликі дерев'яні бочечки. *У баби були такі зрізи з капустою.*

І

ІГОЛКА [іголка], *ім.* Голка для шиття одягу. *Взяла іголку з білою ниткою, бо треба сорочку зашити.*

ІГРУШИ [ігру́ши], *ім.* Груші. *Цілу карзину привіз ігруш.*

ІЖЖАРИТИ [іж:áрит'], *дієсл.* Підсмажити. *Марічка іжжарила картоплі на вечерю.*

ІЗГРУЖАТЬ [ізгружа́т'], *дієсл.* Вивантажувати. *Лапатами зерно ізгружали.*

ІНТЕРЕСНА [інтерéсна], *прикм.* Цікава. *Петро, інтересна ти людина!*

ІСПЕКТИ [іспекті́], *дієсл.* Спекти. *Мати іспекла смачну паляницю.*

К

КАВЙОР [каўjóр], *ім. заст.* Килим. *Треба кавйор витрусити перед приходом гостей.*

КАЖДИЙ [ка́ждий], займ. Кожен. *Каждий день йде дорщ.*

КАЛА [ка́ла], прийм. Біля. *Машина їде кала комбайна.*

КАЛЕСО [калесо́], ім. Колесо. *Безтарка – це маленький виз на кальосах.*

КАЛИСЬ [калі́с'], присл. Давним-давно. *Кались снієга було більше.*

КАЛОШИ [кало́ши], ім. Галоші. *Купила на базарі новіє калоши.*

КАМОРА [камора́], ім. Комірчина. *У каморі він висів на гвіздку.*

КАНЄШНО [кан'є́шно], присл. Звичайно. *Недобре, канєшно, житє самому.*

КАНХВЕТИ [канхвѐти], ім. Цукерки. *Канхвет багато не їжте перед обідом.*

КАРТАПЛЯНИКИ [картапл'я́ники], ім. Картопляні пиріжки з яблуками. *Ще баба рабила картопляники.*

КАСТЯНКИ ІГРУШИ [каст'я́нки і́груши], ім. заст. Різновид дуже твердих груш. *У його саду кастянки ігруши ростуть.*

КАХВЕ [кахвѐ], ім. Кафе. *Я рабила таді у кахве.*

КИЄХИ [ки́јехи], ім. Кукурудза. *Засієла все поле києхами.*

КИПЕТАК [кі́петак], ім. Кип'яток, окріп. *Накидала снігу у кипетак, щоб не гараче було.*

КИСЛЯК [кисл'я́к], ім. Кисле молоко. *З кисляку напечу пампушок.*

КЛАДБИЩЕ [кля́дбишче], ім. Кладовище. *Кладбище знаходиться на другому кінці села.*

КЛЯМКА [кл'а́мка], ім. Засув. *Взялася голою рукою за холодну клямку.*

КОВБИК [коўбік], ім. Шлунок. *Шоб у ковбику був лад!*

КОВМА [коўма́], ім. Товчена картопля, картопляне пюре. *Мамо, ковми будуть сьогодні на вечерю?*

КРАСІВИЄ [крас'і́євије], прикм. Гарні. *Там же ж сади у кожного красіє.*

КРАСНИ БОРЩ [красни бо́ршч], ім. Червоний борщ, український. *В нас красного борщу не було, а був білий борщ.*

КУЗІК [ку́з'ік], ім. Гудзик. *У кожуху в його не було ні одного кузіка.*

КУРЕНЯ [курє́н'я], ім. Курча. *Ти наче курєня мале!*

КУХВАЙКА [кухва́йка], ім. Теплий верхній одяг. *Кухвайка була одна на всіх.*

Л

ЛАВКЕННО [лаўке́н:о], присл. Дуже гарно. *Лавкенно так вчора було.*

ЛАХМАНИНА [лахма́ніна], ім. заст. Старий рваний одяг. *Баба Хадора у своїй лахманині вже замерзла.*

ЛЕЖЕНЬ [ле́жен'], ім. Лежак на горищі. *Завтра будемо ремонтувати лежень на горищі.*

ЛИСАПЕТ [лисапе́т], ім. Велосипед. *Лисапета в мене не було.*

ЛІЧИТЬ [л'і́чйт'], дієсл. Лікувати. *Лічить тебе буде найкращий лікар.*

ЛОВКИ [лоўки], прикм. заст. Гарні, вродливі, красиві. *Ловки маладички нивоньку дожили.*

М

МАЛАДИЦА [малади́ца], ім. Гарна жінка. *Ой, хадили маладици на селу.*

МАЛАДЬОЖ [малад'о́ж], ім. Молодь. *Да дванадцяти часов щедрує маладьож.*

МАТАРЖЕНИК [матарже́ник], ім. заст. Картопляний пиріг з кисломолочним сиром. *Сказала, що напече матарженикав.*

МАТАЦИК [матаці́к], ім. Молоцикл. *Матацик веде в руках, а сабака слідам йде.*

МАТКА [ма́тка], ім. Матір. *Матка з кипеткам бежить.*

МІЕСЕЦ [м'і́сец], ім. Місяць. *Весь місяць не було доріцу.*

МОГИЛКИ [мо́гилки], ім. заст. Кладовище. *Пренесли на могилки канхвет.*

МУЖИКИ [мужи́кі], ім. Чоловіки. *Мужики ходять зранку засевають.*

МУОСТ [мӯост], ім. Дерев'яна підлога в хаті. *Не сиди на муосту, змерзнеш!*

Н

НАБИВАНКА [набива́нка], ім. заст. Капуста, що заквашується без води. *Набиванка вийшла добра!*

НАВЄРНО [нав'є́рно], присл. Напевно. *Наверно, сьогодні буде доріц.*

НАГАЙКА [нага́йка] ім. заст. Короткий ремінний батіг. *Пан нагайкой махає.*

НАУТРА [на'ўтра], присл. Зранку. *Наутра знову пекти хліб.*

НЕГОДНА [него́дна], прикм. заст. Хвора. *Негодна я вже стала.*

НЕГОДНИЄ [него́дније], прикм. Такі, що не можна використати для чогось, непридатні. *Дак тие лісапети були негодниє зовсім.*

НЕЛУПКА [нелупка], ім. Нечищена варена картопля. *Їли цей борщ не з хлібом, а з вареною картошкою, нелупкою.*

НЕЛЬЗЯ [нел'з'а], присл. Не можна. *Па дарозі їхати нельзя, бо песок.*

НЕХТО [нехто́], займ. Ніхто. *До того зізвезду нехто не несе!*

НЕЧОГО [нечо́го], займ. Нічого. *Тепер діти не бачать нечогось такого.*

НЯНЬЧИТИ [н'ан'чити], дієсл. дит. Доглядати. *Нас баба няньчила.*

О

ОБЕРЕМОК [обере́мок], ім. заст. В'язка сіна. *Узяла оберемок сіна й понесла корові.*

ОЛЬХА [ол'ха́], ім. Вільха. *Піду в ольховий ліс по гриби.*

ОПИЛКИ [опі́лки], ім. Дерев'яна тирса. *Цілу торбу опилок набрала додому.*

ОЧЄРЕДЬ [оч'єред'], ім. Стадо корів. *Петро вже очередь додому гоне.*

П

ПАБІЄГЛО [пab'ієгло], дієсл. Побігло. *Пареся набієгло у палин.*

ПАГАНА [пага́на], прикм. Погана. *Пагана була погода.*

ПАЛИН [палі́н], ім. Полин, багаторічна трав'яниста рослина. *Палин рос у нас кала хати.*

ПАЛЯНИЦА [пал'ані́ца], ім. заст. Хлібина, що змочується водою при викачуванні. *Здарову таку паляницю матка спекла.*

ПАМАГАТЬ [памага́т'], дієсл. Допомогати. *Треба матері помагати!*

ПАНЯТЬ [пан'а́т'], дієсл. Зрозуміти. *Ну не можу я його паняти.*

ПАПАД ДАРОГАЮ [па'пад даро́гају], прийм. Попід дорогою. *Стежку зробили папад дорогаю.*

ПАРЕСЯ [парес'а́], ім. Порося. *Купила на базарі меленьке пареся.*

ПАРІЄЧКИ [пар'ієчки], ім. Червона смородина. *Сьогодні компот із парієчак.*

ПАСКА [пáска], ім. Великдень. *На Паску ми завжди ходили в церкву.*

ПАСМЕЯЦЦА [пасмеја́ц:а], дієсл. Сміятися. *Каму вано нада, хіба унукам, щоб пасмеяцца.*

ПАСТАЯННА [пастаја́н':а], присл. Постійно. *Пастаянна з їх мати варила борщ.*

ПАСТУШНЯ [пасту́шн'а], ім. Черета корів, яку пасе по черзі кожен власник корови. *Наша пастушня найбільша в селі.*

ПАТАМУШО [патаму́шо], спол. Тому що. *Не піду сьогодні в гості, патамушо не хочу.*

ПАТАПЦИ [пата́пци], ім. заст. Покришені в молоко сухарі або кусочки хліба. *Я любила їсти патапци з свіжого хліба.*

ПАТАРОЧА [патаро́ча], ім. знев. Опудало. *Ти наче та патароча!*

ПЕРЕТИРАНКА [перетира́нка], ім. заст. Капуста кришена в бочці без води. *В погребі була бочка перетиранки.*

ПИСЬМО [пис'мо́], ім. Лист. *Прислала мені сестра письмо із Одеси.*

ПЕЧ [п'ѐч], ім. Піч. *Пирого в печі випекали.*

ПРАВАДИ [праваді́], ім. Поминальні дні на другий тиждень після Великодня. *На правади на кладбище ми ходили.*

ПРАЗДНИК [праздник], ім. Свято. *Завтра великий праздник.*

ПРИДЛОЖИТЬ [придложі́т'], дієсл. Мені приложили роботу в магазині.

ПРИПЕЧАК [прі́п'ечак], ім. Припічок. *На припечку пираги заховали.*

ПРОТАВНІ [про́таўн'і], ім. Деко. *Пигори в печі на протавні випекали.*

ПУДИДУ [пудиду́], дієсл. Підійду. *Пудиди до мене, дам гостинець.*

ПУЧКИ [пучки́], ім. Середні суглоби пальців. *Пучки я обморозила.*

Р

РАБИЛИ [рабі́ли], дієсл. Працювали. *Мати мая рабила на хвермі даяркаю.*

РАДАВИНКА [р'адаві́нка], ім. заст. Домоткана скатерть. *Стіл застелений був лляною радавинкаю.*

РАНЬШЕ [ра́н'ше], присл. Раніше. *Раньше в селі асхвальту не було.*

РАСТРОЇТЬ [растро́їт'], дієсл. Засмутити. *Погані новини растроїли мене.*

С

САБАЧЕНЯТА [сабачен'áта], ім. Цуценята. Будем завтра сабаченят людям раздавать.

САЖАЛКА [сáжалка], ім. заст. Велика яма з водою, копанка. На сажалку носила бельойо стіратъ.

САМАПЕЧКА [самапéчка], ім. заст. Домашній хліб. Из самапечки рабили юрі.

САМАСХВАЛ [самасхváл], ім. Самоскид. Самасхвалам зерно вазили з поля.

САХАР [сáхар], ім. Цукор. Хліб мачали у воду, а таді у сахар.

СВЕТ [св'ет], ім. Світло. Вимкни свет, бо вже треба спати.

СЕЙЧАС [сейчáс], присл. Зараз. Оце заспевай нам сейчас.

СЕКАЧИ [секач'і], ім. заст. Дерев'яні пристрої для кришіння капусти. Секачі і тепер у мене є.

СІЕНЦИ [с'іѐнци], ім. Сіни. Була у нас адна хата і сієнци.

СІЕРА КАПУСТА [с'іѐра капуста] ім. заст. Всерхне листя головки капусти. Сієра капуста кришилася із шуляків.

СМАКАВАТЬ [смакавáт'], дієсл. заст. Їсти. Пиражечки смакавили, за пазуху пахавали.

СМАШНИЄ [смáшније], прикм. Смачні. Смашниє такіє були пираги з вишнями.

СПАМИНАТЬ [спаминáт'], дієсл. Згадувати. Спаминать є шо.

СПАЧИТИ [спачі́ти], дієсл. Відпочити. Жали жито та й сіли спачити.

СТУЛЕЦ [стúлец], ім. Стілець. Батько зробив новий стулец.

Т

ТЕКАЄМ [тека́јем], дієсл. Тікаємо. Сашко, текаєм! Сабака сліедам.

ТИЛЬКИ [тіл'ки], присл. Тільки. Якби ж ви тільки знали!

ТУТАЧКИ [ту́тачки], ім. Тут. А тутечки ж іще пучки паадмаражуваниє.

У

УДОБНА [удóбно], прикм. Зручна. Кухвайка братова була не удобна.

УСІГДА [ус'ігда́], *присл.* Весь час. *Усігда треба думати перш ніж робити.*

УСЛИН [услі́н], *ім.* Ослін, лавка. *Услин баба застинала саматканим палатенцям.*

УТИРАЛЬНИК [утира́ль'ник], *ім. заст.* Рушник. *Мамо, подай мені утиральник.*

УТРАМ [у́трам], *присл.* Зранку. *Утрам випав сніг.*

Х

ХВАРТУХ [хва́ртух], *ім.* Фартух. *Пов'язала новий хвартух і пішла поратися біля печі.*

ХВЕРМА [хве́рма], *ім.* Ферма. *Мати ж мая рабила на хвермі.*

ХВИРТАЧКА [хві́ртачка], *ім.* Хвіртка. *Я ж було пудику да самої хвиртачки.*

ХУРЕЯ [хуре́ја], *ім.* Снігопад з вітром, завірюха, хуртовина. *Хурея застала його в дорозі.*

Ц

ЦЯЦЬКА [ц'я́ц'ка], *ім. дит.* Іграшка. *Цяцяк дітям привіз різних багато.*

Ч

ЧАС [час], *ім.* Година. *Цілий час треба чекати автобуса.*

ЧИСЕЛЬНИК [чі́сел'ник], *ім. заст.* Календар. *Гляну у чисельник, чи є сьогодні празник.*

ЧУНІ [чу́н'і], *ім.* Великі гумові калоші для валянок. *Дідавиє чуні старіє.*

Ш

ШУЛЯК [шул'а́к], *ім.* Головка молодої капусти. *Сіерий борщ варився із шулячків.*

ШУТКУВАТИ [шуткува́ти], *дієсл.* Жартувати. *Знаєш, шуткувати зі мною не треба!*

Щ

ЩАС [шчас], *присл.* Зараз. *Щас не такий мороз, як раньше.*

ЩЕДРАВАТЬ [щедравáт'], *дієсл.* Щедрувати. *Щедравать ходять баби вечерам.*

ЩИТАТЬ [шчитáт'], дієсл. 1) рахувати. *Пощитай скільки грошей в мене залишилось.* 2) вважати. *Я щитаю, що треба його послухати.*

Ю

ЮЛАЧКА [júлачка], ім. заст. Вулиця. *Він жив на тій юлачці.*

ЮРІ [jur'í], ім. заст. Поркишені кусочки хліба з цукром та соняшниковою олією. *Розкажу тобі пра юрі.*

ЮХА [jухá], ім. заст. Рибний бульйон. *Із в'юнов можна зварить юху.*

Я

ЯБЛАКА [jáблака], ім. Яблуко. *Із яблук мати варила густе варення.*

ЯГАДИ [jáгади], ім. Ягоди. *Ягад і грибов було багато раньше.*

ЯГАДИ ЧОРНИЄ [jáгади чóрниє], ім. Чорниці. *Хадила з маткаю і сестрою у ліес на ягади чорниє.*